

Identifying the Potentials of the Hidden Curriculum in Gender Education for Second-Grade Elementary Students: A Phenomenological Study

Fatemeh Mohammady¹, Batool Sabzeh²,

Master's Degree in Curriculum Planning, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran.
Email: fatemehmohammadi1550@gmail.com

Corresponding author, Associate Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran.
E-mail: b.sabzeh@cfu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Objective: This study aims to identify the hidden curriculum potentials within gender education for students in the second grade of elementary school.

Method: This applied research employs a phenomenological, qualitative approach. Participants included experts, teachers, and students, selected through purposive sampling until data saturation was reached, with a total of 46 interviews conducted. Ethical considerations were observed through the presentation of informed consent forms. Data were analyzed using a seven-step Colaizzi strategy, with coding and extraction. Validity was established via Lincoln and Guba's criteria

Results: Findings were categorized into three areas: the domains of gender education in schools, challenges, and strategies. The data revealed that, based on teachers', experts', and students' experiences, the domains of gender education include: existing contexts and behaviors, functions, conditions, facilitators, as well as students' experiences, such as positive outcomes, adverse consequences, limitations, and sources of learning. Challenges identified encompassed unfavorable opportunities, perceptual restrictions, contextual issues, institutional conflicts, and cultural biases. Strategies to address these challenges involve empowerment approaches, legitimacy, student support, management excellence, participation of social institutions, and research initiatives.

Conclusion: Based on the findings, it is concluded that context-specific strategies for improving sexual education in schools—through the framework of the hidden curriculum—may include: specialization and empowerment of sexual education agents; innovative teaching methods; psychological training; establishing legal frameworks to legitimize the subject; physical engagement; use of appropriate games and recreational activities; honoring and enhancing students' awareness through Islamic teachings; strategic management planning; development of supportive regulations; raising family awareness; social dissemination; scientific-educational innovation strategies; identification of organized knowledge; and production of specialized knowledge.

Keywords:

gender education, hidden Curriculum, curriculum potentials

Article history:

Received: 09 July 2025

Reviewed: 07 October 2025

Accepted: 26 October 2025

Published: 22 November 2025

Citation (APA): Mohammady, F.& Sabzeh, B. (2025). Identifying the Potentials of the Hidden Curriculum in Gender Education for Second-Grade Elementary Students: A Phenomenological Study, *Iranian Journal of curriculum studies*, 20 (78), 47-76 <https://doi.org/10.22034/jcs.2025.527449.2442>

© The Author(s).

Publisher: Iranian Curriculum Studies

Extended Abstract

Introduction:

In the Fundamental Reform Document of Education, sexual education is introduced as part of the realm of biological and physical education, aiming to prepare students for a healthy, responsible, and balanced life in society (Muhammadi Pouya et al., 2019). The second level of primary school, as a critical stage in the development of children's sexual identity, holds particular importance. During this period, children gradually transition from concrete to abstract thinking, sexual curiosity increases, and the need to understand their bodies, social relationships, and ethical boundaries emerges (Stein et al., 2018). Furthermore, this is a time when children encounter numerous questions about gender, physical differences, and social roles, yet they often face silence or avoidance from adults (Gudyanga et al., 2019; Mukau & Nichols, 2024). Hence, the present study, emphasizing the second level of primary school and considering the developmental and psychological changes of this age group, investigates their needs and lived experiences.

Objectives:

The objective of this research is to analyze the current state, identify the main challenges and issues, and propose strategies for utilizing the potential of the hidden curriculum in order to develop and improve sexual education for students in the second level of primary school. Accordingly, the study addresses two main research questions: 1. What are the experiences of teachers and students regarding sexual education and the potential of the hidden curriculum in the second level of primary school? 2. What are the challenges and strategies for developing and improving the potential of the hidden curriculum for the sexual education of students at this level?

Research Method:

This study was conducted using a qualitative phenomenological approach during the 2024-2025 academic year. 46 participants (11 specialists, 20 teachers, 15 second-level primary school students from Tehran) were selected through purposive sampling. The data collection tool was semi-structured interviews, with two sets of questions (8 questions for specialists/teachers and 15 questions for students), the validity of which was confirmed by a three-person team. Specific inclusion criteria (such as relevant experience, willingness, and informed consent) were defined and adhered to for each group. Data analysis was performed using Colaizzi's seven-step strategy, which included the stages of: transcription, identifying significant statements, formulating meanings, clustering themes, developing an exhaustive description, reducing and integrating findings, and finally, Validity was established via Lincoln and Guba's criteria based on the four criteria of credibility, dependability, confirmability, and transferability. The inter-coder agreement coefficient was calculated at 0.82. Ethical principles, including obtaining written informed consent (from parents for students), ensuring confidentiality, voluntary participation with the right to withdraw, conducting interviews in a secure environment, and impartial data analysis, were fully observed.

Findings:

Findings were categorized into three areas: the domains of gender education in schools, challenges, and strategies. The data revealed that, based on teachers', experts', and students' experiences, the domains of gender education include: existing contexts and behaviors, functions, conditions, facilitators, as well as students' experiences, such as positive outcomes, adverse consequences, limitations, and sources of learning. Challenges identified encompassed unfavorable opportunities, perceptual restrictions, contextual issues, institutional conflicts, and cultural biases. Strategies to address these challenges involve empowerment approaches, legitimacy, student support, management excellence, participation of social institutions, and research initiatives.

Conclusion:

Based on the findings, it is concluded that context-specific strategies for improving sexual education in schools—through the framework of the hidden curriculum—may include: specialization and empowerment of sexual education agents; innovative teaching methods; psychological training; establishing legal frameworks to legitimize the subject; physical engagement; use of appropriate games and recreational activities; honoring and enhancing students' awareness through Islamic teachings; strategic management planning; development of supportive regulations; raising family awareness; social dissemination; scientific-educational innovation strategies; identification of organized knowledge; and production of specialized knowledge.

ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی: مطالعه پدیدارشناسی

فاطمه محمدی^۱، بتول سبزه*^۲

۱. کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی، گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران fatemehmohammadi1550@gmail.com

۲. دانشیار گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران نویسنده مسئول ایمیل: b.sabzeh@cfu.ac.ir

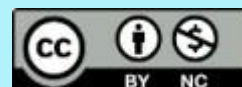
اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله اصیل پژوهشی	هدف پژوهش شناسایی ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی است. پژوهش از نظر هدف کاربردی است که با رویکرد کیفی به شیوه پدیدارشناسی انجام شده است. مشارکت کنندگان شامل سه گروه متخصصان، معلمان و دانش‌آموزان بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. در مجموع ۴۶ نفر مورد مصاحبه قرار گرفتند. برای رعایت اخلاق فرم رضایت نامه طراحی و در اختیار مشارکت کنندگان قرار گرفت. داده‌های به دست آمده با راهبرد هفت مرحله‌ای کلایزی کدگذاری و استخراج و اعتبار پژوهش با روش لینکن و گوبا انجام شد. یافته‌های پژوهش بر اساس تجربیات معلمان، متخصصان و دانش‌آموزان در سه بخش زمینه‌های تربیت جنسی در مدارس، چالش‌ها و راهکارها احصاء شد. براین اساس در بخش تجربیات معلمان و متخصصان (وجود زمینه‌ها و رفتار، کارکردها، شرایط و قابلیت‌ها و عوامل تسهیل‌گر)؛ و تجربیات دانش‌آموزان (کارکردهای مثبت، پیامدهای نامطلوب، محدودیت‌ها و منابع یادگیری) به عنوان زمینه‌های تربیت جنسی به دست آمد. همچنین چالش‌ها شامل؛ فرصت‌های نامطلوب، محدودیت‌های ادراکی، چالش‌های زمینه‌ای، تضادهای نهادی، سوگیری‌های فرهنگی؛ و راه کارهای احصاء شده شامل راهبردهای توانمندسازی، مشروعیت بخشی، حمایت دانش‌آموزان، تعالی مدیریت، مشارکت نهادهای اجتماعی، مطالعاتی و پژوهشی احصاء شد. براساس یافته‌ها نتیجه‌گیری می‌گردد که راهکارهای اقتضایی برای بهبود تربیت جنسی در مدارس در قالب برنامه درسی پنهان می‌تواند شامل تخصصگرایی و توانمندسازی کارگزاران تربیت جنسی، روش‌های نوین آموزشی، آموزش‌های روان شناختی، ایجاد بسترهای قانونی مشروعیت بخشی به موضوع، درگیرسازی جسمانی، بازی‌ها و سرگرمی‌های مطلوب، تکریم و افزایش آگاهی دانش‌آموزان با استفاده از تعالیم اسلامی، تدبیر راهبردهای مدیریتی، تدوین مقررات پشتیبان، تعالی آگاهی خانواده‌ها، اشاعه اجتماعی، راهبرد نوآفرینی علمی آموزشی، شناسایی دانش سازمان یافته و تولید دانش تخصصی است.
کلیدواژه‌ها: برنامه درسی پنهان، تربیت جنسی، ظرفیت‌های برنامه‌درسی.	تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۴ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۹/۰۱

استناد به این مقاله: محمدی، فاطمه و سبزه، بتول. (۱۴۰۴). ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی: مطالعه

پدیدارشناسی، مطالعات برنامه درسی، ۲۰ (۷۸)، ۷۶ - ۴۷. <https://doi.org/10.22034/jcs.2025.527449.2442>

© نویسندگان.

ناشر: انجمن مطالعات برنامه درسی ایران.

مقدمه

یکی از کارکردهای اساسی نظام آموزش و پرورش، توجه به رشد و شکوفایی استعدادهای دانش‌آموزان در جنبه‌های مختلف زیستی، شناختی، عاطفی و اجتماعی است. غریزه‌ی جنسی از جمله این استعدادها به شمار می‌رود که کیفیت حیات انسان در گرو چگونگی شناخت، هدایت و کاربست آن می‌باشد (Saeedi Rezvani et al., 2019; Saeedi Rezvani, 2019). در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش تربیت جنسی به عنوان بخشی از ساحت تربیت زیستی و بدنی معرفی شده است که هدف آن آماده سازی دانش‌آموزان برای زیست سالم، مسئولانه و متعادل در جامعه است (Muhammadi, 2019). دوره دوم ابتدایی، به‌عنوان مرحله‌ای حساس در رشد هویت جنسی کودکان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این دوره، کودکان به تدریج از مرحله تفکر عینی به تفکر انتزاعی گذر می‌کنند، کنجکاوی‌های جنسی افزایش می‌یابد، و نیاز به شناخت بدن، روابط اجتماعی و مرزهای اخلاقی در آن‌ها شکل می‌گیرد (Stein et al., 2018). همچنین، این دوره زمانی است که کودکان با سؤالات متعدد درباره جنسیت، تفاوت‌های بدنی، و نقش‌های اجتماعی مواجه می‌شوند، اما اغلب با سکوت یا اجتناب بزرگسالان روبه‌رو هستند (Gudyanga et al., 2019; Mukau & Nichols, 2024). از این رو، پژوهش حاضر با تاکید بر دوره دوم ابتدایی و در نظر گرفتن تغییرات رشدی و روان‌شناختی این گروه سنی به مطالعه نیازها و تجارب زیسته آنان می‌پردازد.

با وجود این‌که شواهد علمی واضح و مستدل درباره مزایای تربیت جنسی در برنامه درسی مدارس جهت آماده سازی کودکان و نوجوانان برای یک زندگی ایمن و مولد (Women & UNICEF, 2018) و پیشگیری از انحرافات اخلاقی (Shojaei Farimani, 2023) وجود دارد اما این حوزه همچنان با چالش‌های آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و نهادی مواجه است. در بسیاری از نظام‌های آموزشی، تربیت جنسی با موانع زیادی در عرصه عمل مواجه است (Muhammadi, 2019). آموزش‌ها به صورت رسمی و متناسب با سن کودکان ارائه نمی‌شود و تعداد کمی از کودکان و نوجوانان این موضوع را متناسب با سن خود از مجراهای رسمی و مطمئن دریافت می‌کنند (Women & UNICEF, 2018). بسیاری از کودکان و نوجوانان در مراحل رشد خود با سؤالات مختلفی درباره جنسیت روبرو می‌شوند اما اغلب با خجالت و سکوت بزرگسالان بخصوص والدین و معلمان روبرو می‌شوند (Gudyanga et al., 2019). نگرش‌های محافظه‌کارانه، هنجارهای اجتماعی، و حساسیت‌های مذهبی نیز مانع از بحث آزاد و علمی درباره جنسیت در محیط‌های آموزشی می‌گردد (Browes, 2015; De Haas & Hutter, 2019; Emambokus & Oogarah-Pratap, 2019; Panchaud et al., 2019; Zulu et al., 2019). از منظر یونیسف^۱، تربیت جنسی باید به‌عنوان یک فرآیند تربیتی چندبعدی در جنبه‌های شناختی، احساسی، جسمی و اجتماعی طراحی شود تا کودکان بتوانند دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هایی را کسب کنند که سلامت، کرامت و روابط محترمانه را در زندگی فردی و اجتماعی‌شان تضمین نماید (Women & UNICEF, 2018). در تعریف علمی، تربیت جنسی^۲، شامل یادگیری درباره بدن، تصویر بدنی، محبت، باورها، ارزش‌ها، هویت جنسیتی، حقوق و روابط صمیمانه است (Stein & Dillenburger, 2017; Abdullah et al., 2020). این تعریف نشان می‌دهد که تربیت جنسی صرفاً آموزش زیستی نیست، بلکه فرآیندی فرهنگی، روان‌شناختی و اجتماعی است که باید در بستر مدرسه و با توجه به ویژگی‌های رشدی کودکان برنامه‌ریزی و مدنظر قرار گیرد. در دنیای امروز تربیت جنسی کودکان

1. Unicef
2. Sexual Education

به مسئله‌ای پراهمیت و ضروری تبدیل شده است چرا که با گسترش فناوری‌های اطلاعاتی، اینترنت، ماهواره و شبکه‌های اجتماعی، سن بلوغ در کودکان دبستانی کاهش یافته و آنان از نظر ادراکی و اطلاعاتی بسیار زودتر از گذشته با مفاهیم جنسی مواجه می‌شوند (Ghadiryanpour, 2012; Ghadiriyānpour et al., 2021). تربیت جنسی به عنوان یکی از ابعاد اساسی از رشد و شخصیت با حوزه‌های زیستی، اجتماعی، روان‌شناختی، معنوی، مذهبی، تاریخی، اخلاقی و فرهنگی در ارتباط است (Women & UNICEF, 2018). از این‌رو تحقق تربیت جنسی نیازمند همکاری عوامل و نهادهای مختلف منجمله خانواده، مدارس و رسانه‌ها است تا امکانات و زیرساخت‌های مناسب حمایتی و آموزشی برای یادگیری در این زمینه را فراهم گردد (Puspita & Utami, 2023). در بسیاری موارد دریافت آموزش‌های نامناسب از رسانه‌ها، یا رفتارهای نادرست مربیان و والدین، تبعات جبران‌ناپذیری بر ذهن و روان کودکان برجای می‌گذارد که آثار آن تا سنین بزرگسالی نیز ادامه می‌یابد (Stein et al., 2018). پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نگرش معلمان نسبت به موضوع تربیت جنسی بسیار متنوع است. برخی به دلایل شخصیتی یا فرهنگی از ارائه آموزش یا پاسخگویی به سئوالات کودکان اجتناب می‌کنند (Gudyanga et al., 2019)؛ برخی دیگر با گنجاندن تربیت جنسی در برنامه درسی رسمی مخالف‌اند (Zulu et al., 2019) و گروهی صرفاً در چهارچوب مهارت‌های زندگی و ارتقای اخلاق ضروری می‌دانند (Chau et al., 2016; Kemigisha et al., 2019; Le Mat et al., 2021; Zulu et al., 2019). بنابراین شواهد نشان می‌دهد بیشتر معلمان و والدین همچنان رویکرد اجتنابی و سنتی نسبت به تربیت جنسی دارند (Sadeghi, 2019). در صورتی که انتظار می‌رود آن‌ها در ارائه آگاهی‌های جنسی و جنسیتی مشارکت فعال داشته باشند (Nagpal & Fernandes, 2015). لذا نقش مدرسه در این میان بسیار کلیدی است. وظیفه مربیان و معلمان در تربیت جنسی تنها به انتقال محتوا محدود نمی‌شود، بلکه باید شامل آموزش استفاده از رسانه‌ها، موقعیت‌گزینی مناسب و روش یادگیری موثر نیز باشد (Rakhmawati et al., 2021). این برنامه‌ها زمانی اثربخش خواهند بود که به ابعاد اجتماعی و فرهنگی (Amaugo et al., 2014; Reiss, 1993) و نقش همسالان (Tleumbetova Kalligul, 2023) توجه نمایند و از جامعیت و تنوع محتوایی بیشتری برخوردار باشند (Harel & Yamamoto, 2025). با این حال، موضوع تربیت جنسی همچنان در بسیاری از مدارس و نهادهای تربیتی در جایگاهی مغفول یا قی مانده است و در اغلب موارد یا به صورت ناقص و غیررسمی ارائه می‌شود، یا به دلیل حساسیت‌های فرهنگی، مذهبی و اجتماعی، به‌طور کامل نادیده گرفته می‌شود (Rakhmawati et al., 2021). در نتیجه، ادغام آموزش‌های جنسی در برنامه درسی مدارس چالشی بزرگ است که با عوامل اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و غیره مرتبط است (Keogh et al., 2018). در چنین شرایطی، برنامه درسی پنهان به‌عنوان یکی از ابعاد نادیده انگاشته شده؛ اما تأثیرگذار آموزش، می‌تواند بستری برای تربیت جنسی فراهم آورد. برنامه درسی پنهان، به‌عنوان مفهومی تربیتی، به مجموعه‌ای از پیام‌ها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهایی اشاره دارد که در تعاملات روزمره مدرسه، بدون آن‌که به‌صورت رسمی در اسناد درسی درج شده باشند، به دانش‌آموزان منتقل می‌شوند (Losioki & Mdee, 2023; Snyder, 1970). به عبارت دیگر برنامه درسی پنهان از منظر نظریه‌پردازان همچون جکسون^۱، دربین^۲، مارگالیس و جیروکس^۳ به مجموعه‌ای از ارزش‌ها، نگرش‌ها، هنجارها و پیام‌های تربیتی اشاره دارد که به‌صورت غیررسمی و ضمنی، در جریان تعاملات روزمره مدرسه به دانش‌آموزان منتقل می‌شود. این انتقال از طریق

رفتارهای معلمان، ساختارهای مدرسه، مناسبات قدرت، و الگوهای فرهنگی صورت می‌گیرد و نقش مهمی در شکل‌گیری هویت اجتماعی، اخلاقی و جنسیتی دانش‌آموزان ایفا می‌کند (Kentli, 2009). برنامه درسی پنهان به‌عنوان فرآیند اجتماعی‌سازی نهاد آموزش شناخته می‌شود که در آن مفاهیم بنیادینی چون جنسیت، قدرت، و روابط انسانی به‌صورت نهادینه‌شده و غیرآگاهانه بازتولید می‌گردند. در زمینه تربیت جنسی، این ظرفیت می‌تواند به‌عنوان مکملی مؤثر برای آموزش‌های رسمی عمل کند؛ به‌ویژه در جوامعی که آموزش جنسی با محدودیت‌های فرهنگی، مذهبی یا نهادی مواجه است. در چنین بسترهایی، برنامه درسی پنهان نه‌تنها امکان انتقال مفاهیم جنسیتی را فراهم می‌آورد، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری نگرش‌های مثبت، احترام به تفاوت‌ها، و ارتقای سلامت جنسی کودکان باشد. بنا بر نظر متخصصان، برنامه درسی پنهان بخش جدایی‌ناپذیر تجربه آموزشی دانش‌آموزان است که در بسیاری موارد تأثیری عمیق‌تر و پایدارتر از برنامه درسی رسمی دارد (Allamolhoda et al., 2017) و پیام‌های عمده برنامه درسی پنهان حکایت از دل‌مشغولی‌های عمده در خصوص جنسیت، طبقه، نژاد، قدرت و دانش دارد (Shojaei Farimani, 2023). برنامه‌های درسی پنهان، به‌ویژه در مدارس ابتدایی، فرصت‌هایی را برای شکل‌گیری گفتگوهای آزاد درباره کنجکاو‌ها و چالش‌های جنسیتی کودکان فراهم می‌آورد (Zulu et al., 2019). این برنامه، برخلاف برنامه درسی آشکار، به‌تمامیت تجربه یادگیرندگان در نظام آموزشی توجه دارد و می‌تواند نقش مهمی در شکل‌گیری هویت جنسی، نگرش‌های اخلاقی، و توانایی تصمیم‌گیری آگاهانه ایفا کند (Haberland, 2015).

بر این اساس، پژوهش حاضر با تکیه بر چارچوب نظری برنامه درسی پنهان، به بررسی ظرفیت‌های نهفته در محیط مدرسه برای تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی می‌پردازد. هدف پژوهش، شناسایی و تحلیل مضامین پنهان موجود در تجربه‌های معلمان، دانش‌آموزان و متخصصان آموزشی است که می‌تواند به‌عنوان ظرفیت‌های تربیت جنسی در مدرسه مورد بهره‌برداری قرار گیرد. این هدف، در نسبت مستقیم با نظریه‌های برنامه درسی پنهان و در پاسخ به خلأهای موجود در آموزش رسمی تربیت جنسی تعریف شده است.

در شرایطی که نظام آموزشی امروز با گسترش فناوری‌های ارتباطی، شبکه‌های اطلاع‌رسانی و افزایش محرک‌های جنسی با مخاطرات جدی در حوزه سلامت جنسی کودکان مواجه است (Samadi & Ghalavand, 2022)، تربیت جنسی بیش از هر زمان دیگری نیازمند آموزش‌هایی است که به دانش‌آموزان امکان دهند مفاهیم مبتنی بر تعصبات و باورهای بی‌اساس را با دانش صحیح جایگزین کرده و مسائل مرتبط با تربیت جنسی را به‌عنوان شکلی از نیازها و ارتباطات انسانی در مسیر سلامت، محبت، بقاء و تولید مثل درک نمایند (Jiménez-Ríos et al., 2023). در این میان برنامه درسی پنهان می‌تواند نقش‌آفرینی مؤثری داشته باشد؛ چراکه شیوه‌ی انتقال آن ضمنی، غیررسمی و نهادینه‌شده در بافت‌های اجتماعی چون خانواده، محله، مدرسه و اجتماع است، و مدارس به‌ویژه در دوره ابتدایی، بهترین بستر برای هدایت و رشد این ظرفیت‌ها به‌شمار می‌روند. برنامه درسی پنهان، اگر با هدف‌گذاری دقیق، محتوای مناسب و روش‌های تربیتی متناسب طراحی شود، می‌تواند در کنار برنامه درسی رسمی، به ارتقای تربیت جنسی کودکان کمک کند (Shojaei Farimani, 2023). پژوهش‌ها در زمینه تجربه‌های زیسته دانش‌آموزان نشان داده‌اند که آگاهی آن‌ها درباره موضوعات جنسی، در هر مرحله از رشد، از منابع مختلفی حاصل می‌شود و اگر این آگاهی از مسیرهای تربیتی صحیح شکل گیرد، می‌تواند منجر به تقویت احترام به خود، افزایش اعتماد به نفس، مراقبت از سلامت فردی، و تصمیم‌گیری آگاهانه در موقعیت‌های حساس گردد (Adekola & Mavhandu-Mudzusi, 2021; Chavula, Svanemyr, et al., 2022; Makleff et al., 2020). براین

اساس، پژوهش حاضر با تکیه بر چارچوب نظری برنامه درسی پنهان، به بررسی ظرفیت‌های نهفته در محیط مدرسه برای تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی می‌پردازد.

پژوهش‌های متعددی در زمینه تربیت جنسی کودکان انجام شده که بر اهمیت آموزش‌های هدفمند و متناسب با سن تأکید دارند. در مطالعات داخلی، نتایج نشان داده‌اند که تربیت جنسی باعث کاهش مشکلات جنسی، محافظت از خود و جلوگیری از آزار جنسی در کودکان می‌گردد (Khanipour et al., 2021). همچنین نتایج حسین پور و همکاران (۱۴۰۳) نشان داده است که تربیت جنسی از منظر اسلام در سه بعد جسمانی (آگاهی از تغییرات بدنی)؛ بعد روانی (کنترل هیجانات و تقویت عزت نفس) و بعد اخلاقی (حدود شرعی، عفت و احترام به حقوق دیگران) موردنظر است و هدف آن آماده سازی برای زندگی سالم و متعادل در اجتماع است (Hosseinpour, 2024). در همین راستا، سامدی و قلاوند (۲۰۲۲) تأکید دارند که برنامه درسی تربیت جنسی در دوره ابتدایی باید در سه بعد دانش، نگرش و مهارت هدف‌گذاری گردد (Samadi & Ghalavand, 2022). با این حال واکاوی جایگاه تربیت جنسی در دوره ابتدایی نشان می‌دهد که توجه کافی به مؤلفه‌های دانشی، نگرشی و مهارتی صورت نگرفته است (Ghadirianpour, 2012) و از منظر معلمان کاستی‌های محتوایی و ضعف‌های اجرایی در این حوزه وجود دارد که نیازمند برنامه‌ریزی منسجم و علمی است (mohamad baygi et al., 2019; Saeedi Rezvani, 2019). خلاء پژوهشی مهمی که در مطالعات پیشین مشاهده می‌شود، فقدان پژوهش‌های پدیدارشناسانه درباره نیازهای واقعی و تجربه زیسته کودکان امروزی در زمینه مسائل جنسی است (Seifollahi Oshani et al., 2022) که در این پژوهش مد نظر قرار گرفته است.

در مطالعات بین‌المللی نیز، ادغام آموزش‌های جنسی در نظام‌های آموزشی با درنظر گرفتن ویژگی‌های فراگیران، عوامل مذهبی، اجتماعی و فرهنگی، و تعامل با نهاد خانواده، به‌عنوان راهکاری مؤثر برای کاهش چالش‌ها و خطرات جنسی مطرح شده است (Chavula, Zulu, et al., 2022). با این وجود در اکثر کشورها نظیر ژاپن و پاناما آموزش جامع جنسی در راستای ارتقای حقوق و سلامت جنسی کودکان و نوجوانان همگام با برنامه‌های جهانی دنبال می‌شود (Fuentes Córdoba, 2025; Harel & Yamamoto, 2022). در مقابل در کشورهایی مانند عربستان، ایدئولوژی محافظه‌کارانه، به شدت بر محتوای برنامه درسی سایه افکنده و تربیت جنسی را با محدودیت‌های فرهنگی مواجه کرده است (Almutairi & Hunter, 2024). در اندونزی نیز با توجه به چالش‌های عصر دیجیتال، بر اهمیت تربیت جنسی از طریق مدرسه و ارائه آگاهی‌های لازم تأکید شده است (Setyowati & Jacky, 2023). برخی پژوهش‌ها نیز به بررسی نگرش‌های والدین و نقش آنها در تربیت جنسی کودکان پرداخته‌اند (Binti Abdullah et al., 2020; Nagpal & Fernandes, 2015; Rakhmawati et al., 2021) و نشان داده‌اند که با وجود آگاهی از حساسیت موضوع، بسیاری از والدین فاقد مهارت و تمایل کافی برای آموزش در این زمینه هستند و نیازمند راهبردها و شیوه‌های تعاملی مؤثر از سوی مدرسه هستند. همچنین اکثر پژوهش‌ها تأکید دارند که عوامل مذهبی و باورهای اجتماعی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده شیوه‌ها و محتوای آموزش‌های جنسی هستند (Browes, 2015; De Haas & Hutter, 2019; Emambokus & Oogarah-Pratap, 2019; Muhammadi Pouya et al., 2019; Panchaud et al., 2019; Zulu et al., 2019). در مجموع، مرور پیشینه پژوهش‌ها نشان می‌دهد که تربیت جنسی دانش‌آموزان در برنامه‌های رسمی مدارس ابتدایی با غفلت و کم‌توجهی مواجه بوده و اغلب فاقد ساختار آموزشی منسجم، متناسب با سن و نیازهای رشدی کودکان است. در این میان، برنامه درسی پنهان به‌عنوان یکی از ظرفیت‌های تربیتی

مؤثر و نهادینه شده در محیط مدرسه، می‌تواند بستری برای انتقال مفاهیم جنسیتی و تربیت جنسی فراهم آورد؛ به‌ویژه در دوره دوم ابتدایی که کودکان در مرحله شکل‌گیری هویت جنسی، افزایش کنجکاوی‌های شناختی و اجتماعی، و نیاز به هدایت تربیتی قرار دارند.

پژوهش حاضر با تکیه بر چارچوب نظری برنامه درسی پنهان و در پاسخ به خلأهای موجود در آموزش رسمی، بر آن است تا با رویکردی پدیدارشناسانه، به بررسی تجربه‌های زیسته معلمان و دانش‌آموزان در زمینه تربیت جنسی بپردازد. هدف این پژوهش، تحلیل وضعیت موجود، شناسایی چالش‌ها و مسائل اصلی، و ارائه راهکارهایی برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در جهت توسعه و بهبود تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی است. در همین راستا، پژوهش به دو پرسش اصلی پاسخ می‌دهد:

۱. تجربه‌های معلمان و دانش‌آموزان در زمینه تربیت جنسی و ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در دوره دوم ابتدایی چگونه است؟

۲. چالش‌ها و راهکارهای توسعه و بهبود ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان برای تربیت جنسی دانش‌آموزان این دوره کدام‌اند؟

روش

این پژوهش از نوع کیفی و با رویکرد پدیدارشناسی انجام شده است. دامنه زمانی پژوهش سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ است. مشارکت‌کنندگان پژوهش شامل سه گروه متخصصان، معلمان و دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی شهر تهران هستند که انتخاب آنها به روش هدفمند صورت گرفت. در مجموع ۴۶ نفر شامل ۲۰ معلم، ۱۱ متخصص و ۱۵ دانش‌آموز در پژوهش شرکت کردند (جدول ۱).

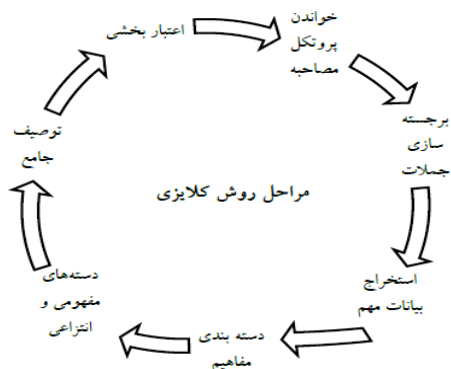
جدول شماره ۱: ویژگی‌های آماری مشارکت‌کنندگان پژوهش

کد	جنسیت	سن	تحصیلات	کد	جنسیت	سن	تحصیلات
۱	زن	۲۷	ارشد	۲۴	مرد	۵۱	کارشناسی
۲	مرد	۴۳	دکتر	۲۵	مرد	۴۴	دکتر
۳	زن	۳۵	ارشد	۲۶	زن	۴۹	ارشد
۴	مرد	۵۲	دکتر	۲۷	مرد	۴۲	دکتر
۵	زن	۳۴	ارشد	۲۸	زن	۴۶	دکتر
۶	زن	۳۳	ارشد	۲۹	مرد	۴۰	ارشد
۷	زن	۵۰	کارشناسی	۳۰	زن	۴۱	ارشد
۸	مرد	۵۲	دکتر	۳۱	مرد	۵۱	کارشناسی
۹	مرد	۴۹	دکتر	۳۲	پسر	۱۲	ششم
۱۰	زن	۳۵	ارشد	۳۳	پسر	۱۲	ششم
۱۱	مرد	۲۸	ارشد	۳۴	پسر	۱۲	ششم
۱۲	مرد	۲۴	ارشد	۳۵	پسر	۱۲	ششم

کد	جنسیت	سن	تحصیلات	کد	جنسیت	سن	تحصیلات
۱۳	مرد	۳۵	ارشد	۳۶	پسر	۱۳	ششم
۱۴	مرد	۵۱	دکترا	۳۷	پسر	۱۲	ششم
۱۵	مرد	۳۰	ارشد	۳۸	پسر	۱۲	ششم
۱۶	مرد	۲۷	کارشناسی	۳۹	پسر	۱۳	ششم
۱۷	زن	۳۳	ارشد	۴۰	پسر	۱۳	ششم
۱۸	مرد	۲۳	دکترا	۴۱	دختر	۱۲	ششم
۱۹	زن	۴۱	ارشد	۴۲	دختر	۱۳	ششم
۲۰	مرد	۶۰	دکترا	۴۳	پسر	۱۳	ششم
۲۱	زن	۵۵	دکترا	۴۴	پسر	۱۲	ششم
۲۲	مرد	۴۰	ارشد	۴۵	دختر	۱۳	ششم
۲۳	زن	۴۵	دکترا	۴۶	پسر	۱۴	ششم

ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌ساختارمند بود. طراحی سئوالات مصاحبه براساس اهداف پژوهش و مطالعه مبانی نظری صورت گرفت. سئوالات اولیه توسط پژوهشگر تدوین و با نظر اساتید راهنما بازنگری، و در نهایت جهت اطمینان از مناسب بودن سئوالات به خصوص برای دانش‌آموزان، توسط یک تیم سه نفره شامل متخصص موضوعی و دو نفر معلم اعتبارسنجی و تایید شدند. متناسب با هدف پژوهش دو دسته سئوال مختص متخصصان و معلمان (۸ سئوال) و دسته دیگر مختص دانش‌آموزان (۱۵ سئوال) طراحی شد. برای افزایش روایی سئوالات به صورت عینی، علمی و متناسب با اهداف پژوهش طراحی و چندین بار بازبینی و تعدیل شدند. شیوه اجرای مصاحبه‌ها به صورت حضوری و فردی بود و مدت زمان هر مصاحبه بین ۴۵ دقیقه تا یک ساعت طول می‌کشید. پیش از شروع هر مصاحبه، اهداف پژوهش برای شرکت کنندگان توضیح داده می‌شد و برای مصاحبه با دانش‌آموزان ضمن هماهنگی کامل با مدیر و معلم، از والدین آنان رضایت‌نامه کتبی اخذ گردید. معیارهای ورود معلمان به پژوهش شامل داشتن تجربه یا آگاهی نسبت به موضوع پژوهش، داشتن تجربه مواجهه با موضوع تربیت جنسی در محیط مدرسه، تمایل به مشارکت در پژوهش و بیان آزادانه تجربیات، تکمیل فرم رضایت‌نامه محرمانگی اطلاعات بود. در مورد متخصصان معیار داشتن تخصص مرتبط، سابقه فعالیت حرفه‌ای یا پژوهشی در حوزه تربیت جنسی کودکان، تمایل به مصاحبه و رضایت‌نامه کتبی بود. معیارهای ورود دانش‌آموزان هم تحصیل در پایه دوم ابتدایی مخصوصاً پایه پنجم و ششم، داشتن درک و تجربه از مفاهیم پایه‌ای مرتبط با موضوع (که با کمک عوامل مدرسه و والدین مشخص می‌شد)، شفافیت در گفتار و بیان و تمایل شخصی به شرکت در مصاحبه پس از اعلام رضایت مدیر و والدین بود.

داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها به صورت مفاهیم، عبارات‌ها و جملات از مشارکت کنندگان دریافت و ضبط شدند. برای ثبت و تحلیل داده‌ها از راهبرد هفت مرحله‌ای کلایزی به شرح زیر استفاده شد (نمودار ۱).

نمودار ۱: مدل هفت مرحله‌ای کلازی

مرحله اول: رونویسی کامل مصاحبه‌ها: تمامی مصاحبه‌ها علاوه بر یادداشت‌برداری به صورت صوتی ضبط و سپس کلمه به کلمه رونویسی شدند. متن‌ها چندین بار توسط پژوهشگر مرور شد تا درک عمیقی از محتوای تجربیات حاصل شود.

مرحله دوم: شناسایی گزاره‌های مرتبط با پدیده مورد مطالعه: با مطالعه دقیق متن‌های پیاده‌شده، گزاره‌هایی که مستقیماً با اهداف و سوالات پژوهش مرتبط بودند استخراج شدند. داده‌های نامرتب حذف گردید. برای افزایش اعتبار، گزاره‌های کلیدی با نظر مشارکت‌کنندگان بررسی و تأیید شدند^۱ که به باورپذیری یافته‌ها کمک کرد.

مرحله سوم: فرمول‌بندی مفاهیم از دل گزاره‌های مرتبط: در این مرحله، کدگذاری باز انجام شد. داده‌ها تقطیع و واحدهای معنایی استخراج شدند. مفاهیم اولیه از دل گزاره‌ها بیرون کشیده شد و در قالب کدهای اولیه ثبت گردید. این مرحله پایه‌گذار شکل‌گیری مضامین پژوهش بود.

مرحله چهارم: دسته‌بندی موضوعی و استخراج مضامین اصلی: که کدگذاری محوری و گزینشی انجام شد. مفاهیم مشابه در دسته‌های موضوعی قرار گرفتند. به هر دسته یک مضمون اختصاص داده شد. در این مرحله، مضامین اصلی پژوهش شکل گرفتند که منعکس‌کننده تجربه زیسته شرکت‌کنندگان بودند. برای افزایش قابلیت اعتماد، دو پژوهشگر به‌طور مستقل کدگذاری کردند و درصد ضریب توافق بین آن‌ها با استفاده از فرمول کوهن محاسبه شد (۰/۸۲) که نشان‌دهنده توافق بال و قابل قبول بین کدگذاران بود.

مرحله پنجم: توصیف جامع از پدیده مورد نظر: یافته‌ها بر اساس سوالات پژوهش در جداول تفکیکی سازماندهی شدند. گزارش اولیه‌ای از مضامین و زیرمضامین تدوین شد که توصیف جامعی از پدیده تربیت جنسی در مدارس ارائه می‌داد.

۶. تقلیل‌سازی یافته‌ها: مفاهیم و مضامین مشابه ادغام و یکپارچه‌سازی شدند. مدل مفهومی پژوهش بر اساس مضامین نهایی ترسیم شد. این مرحله به انسجام نظری و کاربردی‌سازی یافته‌ها کمک کرد.

۷. اعتباریابی نهایی یافته‌ها: یافته‌ها با نظر استاد راهنما و متخصصان حوزه بازمینی و اصلاح شدند. همچنین از روش لینکلن و گوبا برای اعتبارسنجی استفاده شد که شامل چهار معیار اصلی به شرح زیر انجام گرفت:

- **باورپذیری**^۲: در این پژوهش از طریق برقراری ارتباط اولیه پیش از شروع مصاحبه و ایجاد جو مبتنی بر اعتماد و همچنین پس از انجام مصاحبه با ارتباط مستمر با مشارکت‌کنندگان متون پیاده شده برای تأیید به آنها ارائه و نظرات اصلاحی آنها

لحاظ گردید. کما اینکه مصاحبه‌ها در محیطی امن و با رعایت اصول اخلاقی و حفظ حریم انجام شد تا مشارکت‌کنندگان تجربیات خود را با صداقت بیان کنند.

- **اطمینان‌پذیری**^۱: در این خصوص ابتدا داده‌ها در چند مرحله توسط پژوهشگر پالایش شده و سپس توسط یک پژوهشگر مستقل یا ناظر خارجی فرآیند تحلیل و کدگذاری مورد بررسی و تایید قرار گرفت.

- **تایید‌پذیری**^۲: مستندسازی کامل مراحل پژوهش از جمله نحوه انجام مصاحبه، جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل و شکل‌گیری مضامین به استناد داده‌های خام صورت گرفت و تا حد امکان از بازتاب نظرات شخصی پژوهشگر در تحلیل‌ها خودداری شد.

- **انتقال‌پذیری**^۳: برای فراهم سازی امکان تعمیم نسبی نتایج، ویژگی‌های دقیق مشارکت‌کنندگان (از قبیل سن، جنسیت و ...) در مقاله گزارش شد. روش نمونه‌گیری، نحوه اجرای مصاحبه‌ها و مراحل تحلیل داده‌ها با جزئیات کامل شرح داده شد تا امکان کاربرد نتایج در زمینه‌های مشابه فراهم گردد.

در این پژوهش، تمامی اصول اخلاقی مرتبط با مطالعات انسانی رعایت گردید. پیش از آغاز مصاحبه‌ها، اهداف پژوهش به صورت شفاف برای مشارکت‌کنندگان توضیح داده شد و رضایت‌نامه کتبی از معلمان، متخصصان و والدین دانش‌آموزان اخذ گردید. مشارکت در پژوهش کاملاً داوطلبانه بود و افراد در هر مرحله امکان انصراف داشتند. برای حفظ محرمانگی، اطلاعات هویتی شرکت‌کنندگان حذف و داده‌ها به صورت کدگذاری شده تحلیل شدند. مصاحبه‌ها به صورت فردی، در محیطی امن و با رعایت احترام کامل انجام شد و پژوهشگر متعهد به حفظ حریم شخصی، امانت‌داری علمی و بی‌طرفی در تحلیل داده‌ها بود.

یافته‌های پژوهش

داده‌های جمع‌آوری شده در فرآیند مصاحبه‌های انجام شده در این قسمت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. هدف از این مرحله پاسخگویی به سوالات پژوهش بر اساس یافته‌های حاصله می‌باشد. ابتدا داده‌های سوالات جزئی و در نهایت داده‌های مربوط به سوال اصلی تحقیق تحلیل و یافته‌های حاصله ارائه شده است.

جدول شماره ۲: نمونه عبارت‌های حاصل از مصاحبه و مفاهیم حاصله

مفاهیم مستخرج	عبارت‌های بیان شده
۵۰- عدم وجود تجربه موفق در زمینه تربیت معلم و دانش آموز یا دانش آموز با دانش آموز روی دهد.	واقعیت این است که در مدارس تجربیات چندان موفقیتی در زمینه تربیت جنسی وجود ندارد. اما به صورت پنهانی و غیر رسمی تربیت جنسی بدون شک در جریان است. این تجربیات می‌تواند بین من احساس می‌کنم دانش‌آموزان در مدارس مقوله‌هایی مانند مهارت نه گفتن، تصمیم‌گیری منطقی، پرسشگری جنسی، نحوه ارتباط با جنس مخالف را به صورت ناخواسته یا غیررسمی یاد می‌گیرند. فضای مجازی نیز به این جریان خیلی دامن می‌زند چون هر سوالی را می‌تواند از طریق فضای مجازی با آن مواجه شود و ممکن است از فضای مجازی بدون حد و مرز پاسخ دریافت کند. (کد ۱۴)
۵۱- جریان غیر رسمی تربیت جنسی	
۵۱/۱- پرسشگری جنسی	
۵۲- یادگیری تصمیم‌گیری منطقی	

مفاهیم مستخرج	عبارت های بیان شده
<p>۵۳- آموزش های بهداشت جنسی</p> <p>۵۴- عدم دریافت پاسخ های کافی برای سوالات</p> <p>۵۴/۱- آموزش های سطحی و محدود</p> <p>۵۵- دریافت اطلاعات از اینترنت</p>	<p>در مدرسه، معمولاً آموزش هایی درباره بهداشت و مسائل جنسی در قالب درس های علوم یا بهداشت ارائه می شود. اما این آموزش ها اغلب سطحی و محدود هستند. بسیاری از دانش آموزان سوالاتی درباره تغییرات جسمی، روابط و احساسات دارند، اما معمولاً پاسخ های کافی از معلمان یا دیگر اعضای مدرسه دریافت نمی کنند</p> <p>برخی دانش آموزان ممکن است در مورد تغییرات جسمی یا روابط عاطفی سوالاتی داشته باشند. بیشتر دانش آموزان از دوستان خود درباره مسائل جنسی اطلاعات بیشتری می گیرند تا از معلمان اگر سوالی داشته باشند معمولاً اول از دوستان می پرسند. اینترنت نیز منبع دیگری است که به آن مراجعه می کنند (کد ۱۵).</p>
<p>۵۶- آشنایی با تغییرات جسمی دوره بلوغ</p> <p>۵۷- کم اعتمادی به معلمان</p>	<p>شواهد نشان می دهد بیشترین سوالات معمولاً درباره روابط عاطفی، تغییرات جسمی در دوران بلوغ و مسائل مربوط به بهداشت جنسی است.</p> <p>اغلب دانش آموزان پاسخ سوالات خود را از اینترنت و دوستانشان دریافت می کنند. برخی نیز ممکن است به والدین یا خواهر و برادرها مراجعه کنند، اما کمتر به معلمان اعتماد دارند (کد ۱۶)</p>
<p>۵۸- وجود برخی رفتارهای نابهنجار</p> <p>۵۹- کم رنگی نقش معلمان در تربیت جنسی</p> <p>۶۰- گفتگوهای تعاملی</p> <p>۷۰- نحوه کنار آمدن با مسائل پیش آمده</p> <p>۷۱- تابو بودن مسائل جنسی</p> <p>۷۲- بروز مشکلات روانی و اجتماعی</p>	<p>دیدن برخی رفتارهای نابهنجار جنسی بین دانش آموزان. برخی گفتگوهای کلاسی درباره روابط جنسی با جنس مخالف، برگزاری نشست های تعاملی و آموزش خانواده و آموزش دانش آموزان با موضوع تربیت جنسی.</p> <p>نقش معلمان کم رنگ است و مقاومت جدی در برابر ایفای نقش معلمان در این غالب صورت می گیرد.</p> <p>دانش آموزان اطلاعات را از منابع غیر قابل اطمینان دریافت می کنند. بی شک بیشتر سوالات دانش آموزان در زمینه مسائل بلوغ و روابط با جنس مخالف است. وقتی به عنوان کارورز مشاوره در مدرسه راهنمایی فعالیت می کردم، دانش آموزی درباره روابط پنهانی خود با یک فرد نابهنجار می گفت و راهنمایی می خواست.</p> <p>نحوه برخورد با مردانی است که قصد نزدیک شدن و هتک حرمت و تجاوز کردن دارند. هم به دخترها و پسرها. آشنایی با اندام های خصوصی و نحوه برخورد با افرادی که می خواهند به نوعی به حریم خصوصی شخص وارد شوند. نحوه کنار آمدن با مسائل و مشکلاتی که در این زمینه بروز کرده است.</p> <p>تابو بودن درباره این گونه مسائل موجب می شود دانش آموزان در صورت بروز مشکل و مواجهه با اموری در این زمینه سکوت کند و گاهی بیشتر در مشکل خود فرو برود و یا زمینه ساز مشکلات روانی یا اجتماعی در آینده شود (کد ۱۷)</p>

به دلیل تعدد جداول تحلیل داده ها در مرحله کدگذاری باز، فرایند تحلیل از مرحله کدگذاری محوری ارائه شده است.

سوال اول- تجربیات معلمان در زمینه تربیت جنسی جهت استفاده از ظرفیت های برنامه درسی پنهان دانش آموزان دوره دوم ابتدایی چگونه است؟

جدول شماره ۳: یافته‌های حاصل از کدگذاری محوری مصاحبه با معلمان و متخصصان

مضامین اصلی	مضامین محوری
وجود نیاز آموزشی	۱- وجود سوال مرتبط با مسائل جنسی
	۴۵- وجود حس کنجکاوی در دانش‌آموزان
	۵۱- جریان غیر رسمی تربیت جنسی
	۷۹- طرح سوال از طرف دانش‌آموزان
	۸۴- جریان تربیت جنسی میان دانش‌آموزان
افزایش دانش جنسیتی	۴- تبیین مفهوم و ضرورت حریم خصوصی
	۵۱/۱- پرسشگری جنسی
	۲- تبادل اطلاعات با والدین
	۵- تبادل اطلاعات جنسیتی با همسالان
	۶- آگاهی دهندگی به دانش‌آموزان
	۱۸- آشناسازی با ویژگی‌های جسمی و روحی بلوغ
	۳۱- توسعه اطلاعاتی دانش‌آموزان
	۴۱- کسب اطلاعات از همسالان
	۵۶- آشنایی با تغییرات جسمی دوره بلوغ
	۶۰- گفتگوهای تعاملی
آموزش مهارت‌های جنسیتی	۸۰- کسب آگاهی‌های اولیه جنسی (سلامت جنسی) و خود شناسی
	۸۵- کسب آگاهی در خصوص مسائل جنسی
	۸۹- درک رویداد تغییرات در اندام‌های بدنی
	۹۱- یادگیری تفاوت‌های جنسیتی
	۹۶- ایجاد درگیری فکری
	۳- آموزش نه گفتن
	۵۳- آموزش‌های بهداشت جنسی
	۷۰- نحوه کنار آمدن با مسائل پیش آمده
	۸۱- آموزش شیوه واکنش به تقاضاهای غیر عرفی
	ضرورت برنامه درسی پنهان جامع تربیت جنسی
۷۳- وجود سوالات متناسب با سن و جنسیت	
۴۸- برنامه درسی پنهان همه‌جانبه، متناسب با سن، جنس، توانایی رشد شخصیتی و روانی دانش‌آموزان	
۱۲- ایفای وظیفه شهروندسازی	
۱۵- تلاش برای کاهش مخاطرات	
آگاه‌سازی برای مخاطرات جنسیتی	۳۳- رفتارهای نابهنجار
	۳۵- خطرات روابط جنسی ناسالم
	۳۶- تشریح ماهیت رفتارهای پرخطر
	۹۷- آشناسازی با برخی آسیب‌ها از طریق فیلم

مضامین اصلی	مضامین محوری
	۱۶- تقویت باورهای دینی دانش‌آموزان
تربیت جنسی از منظر دینی	۴۷- آموزش مسائل جنسی از منظر شرعی و دینی
	۹۳- آشنائی با مسائل جنسی بر حسب تعالیم اسلامی مانند طهارت
ایجاد جذابیت برای تربیت جنسی	۲۰- گوش دادن به سوالات و صحبت های دانش‌آموزان
	۴۵/۱- نقش کلیدی معلمان در تاثیرگذاری بر دانش‌آموزان
	۲۲- بی توجهی و انکار مسائل و جریانات رشد جنسی
	۲۳- مزاحمت‌های جنسیتی
	۲۴- نبود برنامه‌های اسلامی و فرهنگی آگاهی‌بخش
	۵۴- عدم دریافت پاسخ برای سوالات
	۵۴/۱- آموزش‌های سطحی و محدود
	۵۷- کم اعتمادی به معلمان
	۵۹- کم رنگی نقش معلمان در تربیت جنسی
وجود تجربیات منفی و آموزش های مغفول	۷۱- تابو بودن مسائل جنسی
	۷۲- بروز مشکلات روانی و اجتماعی
	۷۵- نبود برداشت مناسب از فلسفه تربیت جنسی
	۷۶- نبود نگاه جامع و عمیق
	۱۲۶/۱ - اطلاعات ناکافی معلمان
	۷۶/۱- عدم وجود دانش و نگرش مثبت نسبت به تربیت جنسی
	۸۳- وجود برداشت سلبی
	۸۸- عدم آموزش حقوق جنسیتی
	۹۰- حذف تربیت جنسی رسمی
	۹۱- نبود وظیفه رسمی برای معلمان
اسوه‌سازی جنسیتی برای دانش‌آموزان	۳۲- رفتارهای الگویی معلمان
	۹۵- الگوبودن معلم برای دانش‌آموزان (نقش مادرانه / پدرانه)
	۳۴- تصویرسازی مثبت در خصوص نگرش به بدن
	۳۸- ایجاد روحیه حفاظت از بدن
آموخته‌های نگرشی	۷۸- تاثیر گذاری معلمان از حیث تربیت جنسی
	۷۷- معلم به عنوان منبع اطلاعاتی
	۹۰- شکل گیری درون آگاهی
	۹۲- وجود گفتمان‌های جنسی پنهان
آموزش حریم خصوصی	۳۹- آگاه‌سازی دانش‌آموزان از عدم لمس اندام‌های خصوصی
	۴۷/۱- حریم شخصی
یادگیری‌های الکترونیکی	۵۵- دریافت اطلاعات از اینترنت
	۸۲- طرح موضوع در جلسات اولیاء
زمینه و بافت تربیت جنسی	۹۴- پیدایش زمینه‌ها و فضاهاى تربیت جنسی
	۹۲/۱- پی بردن به وجود مسائل جنسی

مضامین محوری	مضامین اصلی
۷- ارائه اطلاعات تغذیه کودک	
۱۰- ایجاد حساسیت به آسیب‌های احتمالی	
۱۱- راهنمایی دانش‌آموزان	
۱۹- تقویت اعتماد بنفس	
۳۰- پیام‌ها و تعاملات غیر رسمی مرتبط با مسائل جنسی	یادگیری‌های غیر مستقیم جنسی
۴۰- تحلیل شخصیت متعالی	
۴۳- ضرورت توجه به نظام خانواده	
۴۴- بلوغ اطلاعاتی دانش‌آموزان	
۵۲- یادگیری تصمیم‌گیری منطقی	
۱۶- تقویت باورهای دینی دانش‌آموزان	پرورش معنوی دانش‌آموزان
۱۷- پرورش معنوی دانش‌آموزان	
۸- عدم برخورد پرخاشگرانه	
۹- اطلاعات دهی متناسب با فهم دانش‌آموزان	بکارگیری دانش روانشناختی برای تربیت جنسی

در جدول شماره ۳ تحلیل داده‌های به دست آمده از مصاحبه‌ها در خصوص این سوال که «تجربیات معلمان در زمینه تربیت جنسی دانش‌آموزان در زمینه ظرفیت برنامه‌های درسی پنهان چگونه بوده است؟» انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که معلمان در زمینه تربیت جنسی تجربیات قابل توجهی داشته‌اند. طوری که بر اساس یافته‌های به دست آمده می‌توان اظهار نمود که جریان تربیت جنسی در مدارس به صورت آگاهانه یا نا آگاهانه، مستقیم یا غیر مستقیم روی می‌دهد و به نوعی معلمان و سایر اعضای مدرسه در رابطه با تربیت جنسی نقش دارند. همچنین تجربیات معلمان نشان می‌دهد که دانش‌آموزان در این زمینه سئوالات و علاقه‌مندی‌هایی دارند اما محدودیت‌های قابل توجهی نیز وجود دارد. به نظر می‌رسد یافته‌ها نشان می‌دهد که تجربیات و تعاملات بسیار زیادی در راستای تربیت جنسی وجود دارد.

سوال دوم - تجربیات دانش‌آموزان از برنامه درسی پنهان در حوزه تربیت جنسی در مدرسه چگونه است؟

جدول شماره ۴: یافته‌های حاصل از کدگذاری محوری برای سوال دوم

مضامین محوری	مضامین اصلی
۹۸- یادگیری چگونه نه گفتن	یادگیری مهارت‌های پایه
۹۹- تصمیم‌گیری درست فردی در خصوص مسائل خصوصی	
۱۰۰- وجود بحث‌های جمعی در خصوص مسائل جنسی	آموزش از همسالان
۱۰۳- دریافت اطلاعات از دوستان	
۱۰۱- پاسخگویی سطحی به سوالات از طرف معلمان	احساس مسئولیت سطحی
۱۰۱/۱- عدم توجه به دغدغه‌های اصلی دانش‌آموزان	

مضامین اصلی	مضامین محوری
کسب دانش جنسیتی	۱۰۲- آشنایی با علائم و حالات بلوغ
	۱۰۴- کسب اطلاعات در خصوص مسائل بلوغ
	۱۰۹- آشنایی با خطرات کارهای جنسی خلاف
	۱۱۰- یادگیری مقوله‌هایی مانند علائم بلوغ
	۱۱۱- وجود بحث در خصوص مسائل جنسی در مدرسه
	۱۲۷- آشنایی با فرزند آوری
کسب محتوای نابهنجار	۱۰۵- طرح موضوعات دور از احترام
	۱۰۶- وجود خجالت کشیدن
	۱۰۷- یادگیری امور نادرست از دوستان
	۱۲۸- واکنش منفی برای مسائل جنسی
	۱۲۹- یادگیری مقوله‌های محرمانه
یادگیری بهداشت فردی و حریم خصوصی	۱۲۶- چگونگی رابطه سالم و بهداشت فردی
تجربیات نابهنجار	۱۱۳- تجربه آزار و اذیت
	۱۱۴- دوستان با همدیگر راحت ترند
کمبودهای آموزشی در مدرسه	۱۱۶- مدرسه باید برنامه آموزشی داشته باشد
	۱۱۷- ضرورت وجود برنامه‌های آموزشی رسمی
	۱۱۸- طرح سوالات با خانواده و استفاده از اینترنت
	۱۱۹- برنامه آموزشی تربیت جنسی در مدرسه لازم است
	۱۲۲- مدرسه برنامه آموزشی رسمی داشته باشد
یادگیری نقش‌های جنسیتی	۱۱۵- دریافت اطلاعات جنسی از حضور در مدرسه
	۱۳۰- تبادل اطلاعات در خصوص مسائل جنسی
	۱۳۰/۱- نقش‌های دخترانه و پسرانه
یادگیری الکترونیکی در زمینه تربیت جنسی	۱۲۰- دریافت اطلاعات از اینترنت و همسالان
	۱۱۸- طرح سوالات با خانواده و استفاده از اینترنت
	۱۱۲- کسب آمادگی برای ورود به یادگیری مسائل جنسیتی از اینترنت
اطلاعات جنسیتی تخصصی زنانه	۱۲۱- مسائل زنانگی و بلوغ
	۱۲۴- وظایف زنان در خانواده
	۱۲۱- یادگیری مسائل بهداشت زنانه
آموزش‌های آینده‌نگرانه	۱۲۵- بهداشت جنسی
	۱۲۳- نقش‌های مادرانه و پدرانه

داده‌ها و یافته‌های جدول شماره ۴ مربوط به این سؤال است که «تجربیات دانش‌آموزان از برنامه درسی پنهان در حوزه تربیت جنسی در مدرسه چگونه است؟». تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های حاصله نشان می‌دهد که دانش‌آموزان در مدارس با مقوله تربیت جنسی بصورت غیر رسمی درگیر هستند. مانند یاد گرفتن برخی مهارت‌ها و همچنین کسب اطلاعات مختلف جزئی از آن می‌باشد. لازم به ذکر است که دانش‌آموزان بیشترین اطلاعات خود را از گروه همسالان و

همکلاسی‌های خود کسب می‌کنند و همچنین منبع اصلی دریافت اطلاعات جنسی و جنسیتی اینترنت و فضای مجازی می‌باشد. همچنین با معلمان، والدین و سایر دوستان و اطرافیان نیز سئوالاتی را مطرح می‌کنند. اما نکته مهم آن است که یافته‌ها نشان می‌دهد دانش‌آموزان آموزش در زمینه تربیت جنسی و مسائل جنسی و جنسیتی کنجکاو بوده و سئوالاتی دارند و به صورت خواه ناخواه پدیده‌ها و جریاناتی را در این زمینه تجربه می‌کنند که بخشی از آنها منفی و بخشی دیگر مثبت می‌باشد.

سؤال سوم- چالش‌ها و موانع استفاده از ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی چیست؟

جدول شماره ۵: یافته‌های حاصل از کدگذاری محوری برای سوال سوم

مضامین اصلی	مضامین محوری
فرصت یادگیری‌های ناهنجار	۱۳۱- حضور در فضای مجازی
	۱۴۳- مضر بودن برخی اطلاعات جنسیتی
	۱۸۴- خلاء تربیت جنسی و نفوذ اغیار
	۱۹۶- کارکرد منفی فضای مجازی
بلوغ اطلاعاتی زودرس	۱۳۲- اشراف به مسائل جنسی توسط دانش‌آموزان
	۱۴۲- وفور اطلاعات جنسیتی در دسترس
	۱۶۷- تاثیر فضای مجازی
حساسیت مضاعف والدین	۱۳۳- وجود اعتراض از طرف والدین نسبت به آموزش مسائل جنسی
	۱۵۵- دید منفی والدین
	۱۹۲- محافظه کاری زیاد
ابهام در فلسفه و ماهیت تربیت جنسی	۱۳۵- عدم وجود برداشت صحیح از مسائل جنسی
	۱۳۷- عدم آگاهی خانواده‌ها
	۱۵۳- ابهام در گستره تربیت جنسی
	۱۵۷- ضعف شناخت نسبت به تربیت جنسی
	۱۶۲- وجود کج فهمی‌ها و حساسیت‌های غیر منطقی
	۱۷۶- عدم ادراک فلسفه تربیت جنسی
	۱۸۰- وضعیت مبهم تربیت جنسی
	۱۹۵- تلقی در تضاد بودن با اعتقادات و ارزشهای مذهبی
چالش‌های فردی دانش‌آموزان	۱۳۸- عملکرد پنهانی دانش‌آموزان
	۱۳۴- پرسشگری زیاد در این زمینه
	۱۴۴- احساس شرم و ترس
	۱۵۶- خجالت و ترس
	۱۵۸- عدم مراجعه دانش‌آموزان به معلمان
	۱۶۴- ترس از افشای اسرار
	۱۶۵- سرکوب سئوالات دانش‌آموزان

مضامین اصلی	مضامین محوری
	۱۸۶- کسب اطلاعات نادرست
	۱۸۷- ادارک منفی از طرف دانش‌آموزان
	۱۴۷- عدم آموزش معلمان
	۱۵۲- نداشتن دانش و اطلاعات تخصصی معلمان
	۱۶۱- وجود روابط رسمی بین معلم و دانش‌آموزان
	۱۷۰- عدم تخصص کافی جهت مداخله
ضعف آمادگی معلمان	۱۷۵- نبود مرجع تخصصی
	۱۷۷- ضعف اطلاعاتی والدین
	۱۷۹- ضعف سواد تخصصی
	۱۸۳- بی‌علاقگی معلمان برای تربیت جنسی
	۱۸۵- ضعف دانش و مهارت‌های لازم
	۱۴۶- عدم تطابق جنسیت معلم و دانش‌آموزان
	۱۵۱- ناظر بودن تربیت جنسی بر حریم خصوصی
مشکلات درون موضوعی	۱۶۸- نبود زمینه فعالیت
	۱۸۲- عدم پرداختن به تربیت جنسی
	۱۹۰- نامناسب جلوه دادن موضوع
	۱۴۵/۲- ترس از عکس العمل معلمان و محافظه کاری
	۱۳۶- تفاوت‌های فرهنگی
	۱۴۵- وجود ارزش‌های متقابل با تربیت جنسی
	۱۶۱/۱- عدم فرهنگ سازی برای تربیت جنسی، نكوهش و عدم توجه و پذیرش خانواده‌ها به موضوع تربیت جنسی
تعارضات فرهنگی	۱۸۱- سختگیری‌های بیش از حد
	۱۶۳- بی‌توجهی به جنبه‌های مثبت و مذهبی تربیت جنسی
	۱۷۴- جو حاکم بر جامعه
	۱۳۹- عدم وجود پشتوانه‌های قانونی و مقرراتی
	۱۴۸- نداشتن ابزارها و محتوای آموزشی
	۱۶۰- عدم دسترسی به منابع علمی
چالش‌های قانونی و ساختاری	۱۹۱- کم‌توجهی برنامه‌های درسی به مقوله تربیت جنسی
	۱۹۴- نبود یا مبهم بودن قوانین و مقررات
	۱۷۳- نبود مقررات مشخص
	۱۷۸- موانع عملی و سازمانی زیاد
	۱۴۵/۱- افکار اولیا، ظرفیت نداشتن دانش‌آموزان در فهم این مسائل، فرهنگ پائین سیستم آموزشی و خانواده‌ها
ضعف همگرایی	۱۷۱- دخالت افراد و واحدهای مختلف در تربیت جنسی
	۱۷۲- عدم وجود همسوئی
	۱۵۴- نبود هم‌نگری نسبت به تربیت جنسی

مضامین اصلی	مضامین محوری
نبود جو حمایتی	۱۴۰- عدم اطمینان و احساس امنیت از طرف اعضای مدرسه
	۱۵۰- حاکمیت فضای رسمی
	۱۹۳- نبود متخصص متخصصان
محافظه کاری‌های ناکارآمد	۱۴۱- حاکمیت تعامل سنتی (رویکرد واپس‌گرا)
	۱۵۹- میل به حفاظت از معصومیت کودکان
	۱۶۹- سکوت جمعی
	۱۸۹- حساسیت‌های سنتی

داده‌ها و یافته‌های جدول شماره ۵ در خصوص این سوال بود که «چالش‌ها و موانع استفاده از ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان چه چیزهایی است؟» نشان می‌دهد که برای تربیت جنسی در قالب ظرفیت برنامه درسی پنهان چالش‌ها و موانع چشمگیری وجود دارد. طوری که معلمان و سایر اعضای مدرسه نمی‌توانند در حد ایده مطلوب نقش آفرینی کنند. چالش‌ها و محدودیت‌ها را می‌توان در چند بخش از جمله فرهنگی، قوانین و مقررات، ساختار، محافظه کاری‌ها، تابو بودن دسته‌بندی نمود.

سوال چهارم - راه کارهای توسعه و بهبود ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی چیست؟

جدول شماره ۶: یافته‌های حاصل از کدگذاری محوری برای سوال چهارم

مضامین اصلی	مضامین محوری
تخصص‌گرایی و توانمندسازی کارگزاران تربیت جنسی	۱۹۸- اجرای دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی تخصصی
	۲۳۷- نشست‌های دانش‌افزایی
	۲۶۰/۱- مهارت‌های ارتباطی موثر
	۲۵۸/۱- آموز تخصصی معلمان
	۲۵۸/۲- ایجاد توانایی پاسخگویی به سوالات دانش‌آموزان
تدبیر راهبردهای مدیریتی	۲۲۰/۱- آموزش‌های کاربردی
	۱۹۹- پیش بینی سیستم تخصصی و کارآمد
	۲۰۹- برنامه‌ریزی کارآمد
	۲۰۱- استفاده از متخصصان
	۲۰۸- تدوین توزیع منابع معتبر
	۲۱۳- حضور پاره وقت متخصصان
	۲۱۲- نقش آفرینی موثر مدیریت
	۲۵۴- عادی‌سازی مقوله تربیت جنسی
	۲۵۵- تامین امکانات لازم
	۲۵۵/۱- تامین منابع انسانی مناسب
	۲۰۰- افزایش آگاهی دانش‌آموزان
تکریم و افزایش آگاهی دانش‌آموزان	۲۰۲- اعتماد به دانش‌آموزان

مضامین اصلی	مضامین محوری
	۲۰۳- ایجاد کلاس‌های پرسش و پاسخ
	۲۱۹- حمایت از دانش‌آموزان با برجسب نژاد
	۲۲۰- ایجاد فضای بدون پیش فرض و قضاوت
	۲۲۲- همسویی با دانش‌آموزان
	۲۳۶- ایجاد حساسیت به حریم خصوصی
	۲۴۲- ایجاد شناخت از بدن
	۲۶۳- آموزش بیان مساله
	۲۴۷- نشست‌ها و بحث‌های گروهی
	۲۵۸- گفتگو با دانش‌آموزان
	۲۵۹- پرداختن به مسائل جنسی از دیدگاه دانش‌آموزان
	۲۶۳/۱- آموزش فن پرسش و پاسخ
	۲۶۲/۱- ایجاد جو و فضای امن برای دانش‌آموزان
	۱۹۷- تکنیک‌ها، دانش و اصول کنار آمدن با تربیت جنسی
	۲۰۶- مهارت‌های ارتباطی موثر
آموزش‌های روان شناختی	۲۵۳- تقویت خودپنداری جنسی مثبت
	۲۶۴- آشنایی با مراحل رشد
	۲۴۸- کاهش مقاومت برای پذیرش موضوع
	۲۴۴- واقعیت‌گرایی و پذیرش اصل موضوع
مشروعیت بخشی به موضوع	۲۴۵- ایجاد محتوای آموزشی رسمی
	۲۵۰- تشکیل کارگروه‌های تخصصی
	۲۵۲- معرفی الگوهای موفق
	۲۰۵- تدوین محتوای متناسب
	۲۱۵- همت جمعی
	۲۲۳- ایجاد همگرایی نهادی
راهبرد اجتماعی	۲۳۴- همکاری رسانه‌ها
	۲۳۹- ایجاد تعامل بین همکاران
	۲۴۰- جلسات مشترک بین معلمان و والدین
	۲۱۸- ایجاد سالن‌های ورزشی
راهبرد درگیرسازی فیزیکی	۲۱۸/۱- بازیها و سرگرمی‌های جمعی
	۲۱۷- شادسازی فضای آموزشی
	۲۱۶- آموزش غیر مستقیم
	۲۱۷- شادسازی فضای آموزشی
	۲۲۱- استفاده از روش‌های آموزش پیشرفته
روش‌های نوین آموزشی	۲۴۱- استفاده از فضای مجازی سالم مثل شاد، ایتا و ...
	۲۶۲- کاربرد راهبرد غیر مستقیم
	۲۵۴/۱- استفاده از روشهای آموزشی مناسب
	۲۵۴/۲- متنوع سازی روشهای تربیت جنسی

مضامین محوری	مضامین اصلی
۲۰۹/۱- آموزش خانواده ها	تعالی آگاهی خانواده
۲۶۴/۱- تامین زمینه و شرایط تربیت جنسی	
۲۰۴- هماهنگی و افزایش دانش اولیاء	
۱۹۹/۱- گنجانیدن برنامه تربیت جنسی در دروس معلمان	راهبرد نوآفرینی علمی آموزشی
۲۶۱- رویکرد جامع و چند لایه و چند مرحله ای برای تربیت جنسی	
۲۵۱/۱- انجام مطالعات تخصصی	
۲۶۰- تهیه منابع علمی	تولید دانش تخصصی
۲۵۹/۱- برنامه‌ریزی برای تربیت جنسی	
۲۴۵/۱- تلفیق تربیت جنسی در محتوای رسمی	شناسائی دانش سازمان یافته
۲۵۶- سطح‌بندی و مرحله‌بندی تربیت جنسی	
۲۳۸- استفاده از جنبه‌های تربیت جنسی سند تحول بنیادین	تدوین مقررات پشتیبان
۲۴۹/۱- تامین مراتب قانونی تربیت جنسی	

داده‌ها و یافته‌های جدول شماره ۶ در خصوص این سوال بود که چه راه کارهایی برای توسعه و بهبود ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی وجود دارد؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که راه کارهای مختلفی برای استفاده از ظرفیت برنامه درسی پنهان جهت تربیت جنسی دانش‌آموزان وجود دارد. در مجموع می‌توان این یافته‌ها را در حوزه‌های دانشی، نگرشی و مهارتی تقسیم‌بندی نمود. به علاوه در مواردی در حوزه سازمانی نیز مقوله‌هایی مانند قوانین و مقررات، مشروعیت بخشی به تربیت جنسی و همچنین افزایش ظرفیت‌ها و هماهنگی‌های موجود میان خانواده، مدرسه و اجتماع و همچنین استفاده از نهادهای اجتماعی مختلف مانند مساجد و رسانه‌ها می‌تواند در بهبود تربیت جنسی موثر و مفید باشد.

پرسش اصلی: ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی چه هستند؟

جدول شماره ۷: ابعاد پارادایمی، مقولات عمده و خرده ظرفیت برنامه درسی پنهان

مقوله اصلی	ابعاد	مقوله‌های خرد	مقوله‌های عمده
تجربیات معلمان و متخصصان		نیازهای آموزشی / وجود انتظارات آموزشی / زمینه و بافت تربیت جنسی	وجود زمینه‌ها و بافتار
		وجود تجربیات منفی و آموزش‌های مغفول / تبیین حریم خصوصی /	
		یادگیری‌های غیر مستقیم جنسی / افزایش دانش جنسیتی / آموزش مهارت‌های جنسیتی / آموخته‌های نگرشی / آگاه‌سازی برای مخاطرات جنسیتی / تربیت جنسی از منظر دینی / پرورش معنوی دانش‌آموزان	کارکردها
تجربیات دانش‌آموزان		ایجاد جذابیت برای تربیت جنسی / اسوه‌سازی جنسیتی برای دانش‌آموزان	شرایط و قابلیت‌ها
		یادگیری‌های الکترونیکی / بکارگیری دانش روانشناختی برای تربیت جنسی	عوامل تسهیل‌گر
		یادگیری مهارت‌های پایه / کسب دانش جنسیتی / کسب اطلاعات جنسیتی	کارکردهای مثبت
		یادگیری بهداشت فردی و حریم خصوصی	
		کسب محتوای ناهنجار / تجربیات ناهنجار	پیامدهای نامطلوب

محدودیت ها	احساس مسئولیت سطحی / کمبودهای آموزشی در مدرسه، عدم پاسخگویی به سوالات اصلی دانش آموزان
منابع یادگیری	جو یادگیری های جنسیتی / یادگیری الکترونیکی در زمینه تربیت جنسی / آموزش از همسالان
فرصت های نامطلوب	فرصت یادگیری های ناهنجار / بلوغ اطلاعاتی زودرس
محدودیت های ادراکی	حساسیت مضاعف والدین / ابهام در فلسفه و ماهیت تربیت جنسی / چالش های فردی دانش آموزان / ضعف آمادگی معلمان
چالش های زمینه ای	چالش های قانونی و ساختاری، ضعف همگرایی جمعی
تضادهای نهادی	مشکلات درون موضوعی / تعارضات حوزه ای و بخشی
سوگیری های فرهنگی	نبود جو حمایتی، محافظه کاری های ناکارآمد
راهبرد توانمندسازی	تخصص گرایی و توانمندسازی کارگزاران تربیت جنسی / روش های نوین آموزشی / آموزش های روان شناختی
راهبرد مشروعیت بخشی	ایجاد بسترهای قانونی / مشروعیت بخشی به موضوع / اشاعه مطلوب اجتماعی
راهبرد حمایت دانش آموزان	راهبرد درگیرسازی جسمانی / بازی ها و سرگرمی ها مطلوب / تکریم و افزایش آگاهی دانش آموزان با استفاده از تعالیم اسلامی
راهبرد تعالی مدیریت	تدوین مقررات پشتیبان، تدبیر راهبردهای مدیریتی
راهبرد مشارکت نهادهای اجتماعی	تعالی آگاهی خانواده / اشاعه اجتماعی
راهبرد مطالعاتی و پژوهشی	نوآفرینی های علمی و آموزشی / تولید دانش تخصصی / شناسایی دانش سازمان یافته

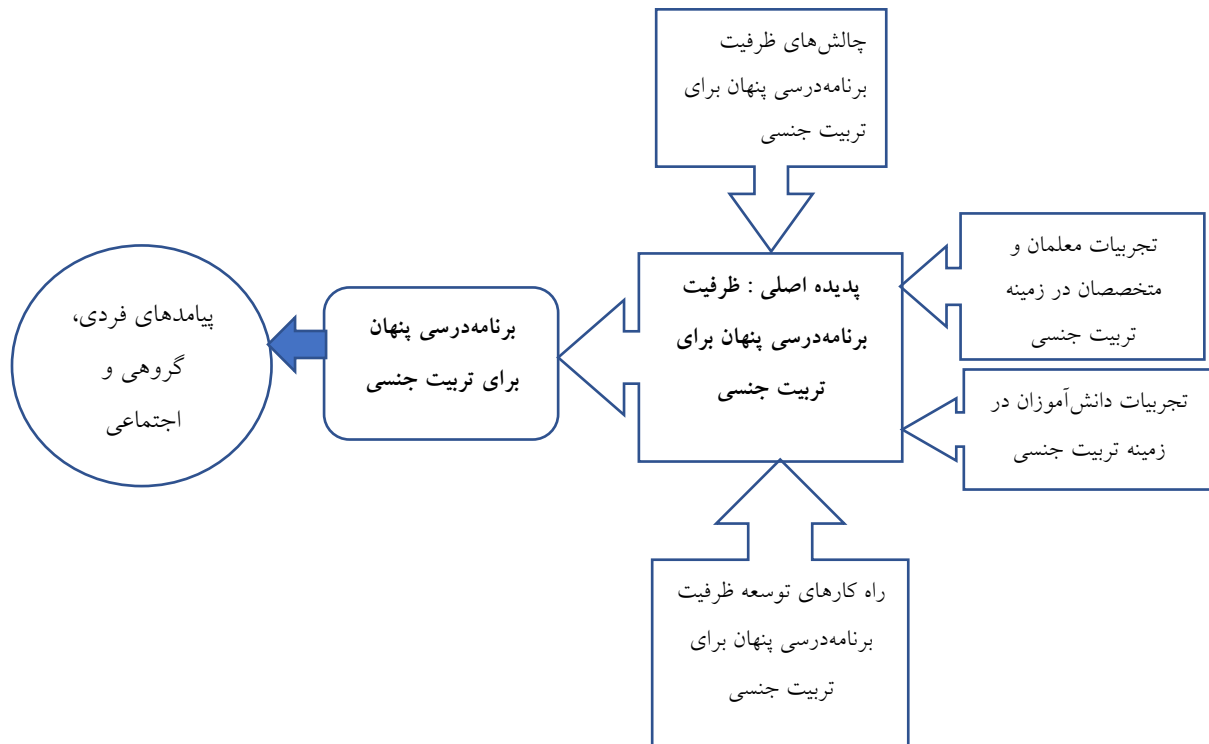
چالش ها

راه کارها

همان گونه که در جدول ۷ قابل مشاهده است، ظرفیت برنامه درسی پنهان برای تربیت جنسی در مدارس ابتدایی از منظر معلمان و دانش آموزان دارای ابعاد مشترک و مکمل است که در چارچوبی یک پارچه قابل تحلیل است. تجربه های معلمان در چهار دسته کلی شامل: «وجود زمینه ها و بافتار»، «کارکردها»، «شرایط و قابلیت ها» و «عوامل تسهیل گر» طبقه بندی شد. این مقوله ها نشان دهنده نگاه ساختاری و تربیتی معلمان به ظرفیت های نهفته در محیط مدرسه هستند. در مقابل، تجربه های دانش آموزان نیز در چهار دسته شامل: «کارکردهای مثبت»، «پیامدهای نامطلوب»، «محدودیت ها» و «منابع یادگیری» استخراج گردید. این مضامین بیشتر ناظر بر تجربه زیسته، برداشت های شخصی و تأثیرات مستقیم محیط آموزشی بر درک و رفتار جنسی آنان دلالت دارد. تحلیل تلفیقی این دو دسته نشان داد که برخی کارکردهای مثبت از دید دانش آموزان، با عوامل تسهیل گر و قابلیت های مورد نظر معلمان هم راستا هستند؛ در حالی که پیامدهای نامطلوب و محدودیت های ادراکی دانش آموزان، با فقدان شرایط مناسب و تضادهای نهادی که معلمان به آن اشاره داشتند، هم پوشانی دارد. این هم پوشانی ها نشان می دهد که ظرفیت برنامه درسی پنهان نه تنها در سطح ساختاری، بلکه در سطح تجربه فردی نیز نیازمند بازنگری و تقویت است. همچنین چالش ها در سه دسته کلی شامل: «فرصت های نامطلوب»، «محدودیت های ادراکی» و «تضادهای نهادی و زمینه ای» دسته بندی شد که از دل هر دو گروه مشارکت کننده استخراج گردید و راهکارهای توسعه و بهبود ظرفیت برنامه درسی پنهان برای تربیت جنسی در چهار دسته شامل: «راهبرد توانمندسازی»، «راهبرد مشروعیت بخشی»، «راهبرد حمایت از دانش آموزان» و «راهبردهای تعالی مدیریت» ارائه شد که حاصل تلفیق دیدگاه های معلمان و دانش آموزان است به دست آمد.

براساس یافته‌های به دست آمده چهارچوب مفهومی ظرفیت برای تربیت جنسی در مدارس ابتدایی به صورت زیر قابل ترسیم است (نمودار ۲).

نمودار شماره ۲: چهارچوب مفهومی ظرفیت برنامه درسی برای تربیت جنسی در مدارس ابتدایی

بحث و نتیجه گیری

هدف اصلی این پژوهش، شناسایی ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی بود؛ ظرفیتی که نه در اسناد رسمی، بلکه در تجربه زیسته معلمان، متخصصان و خود دانش‌آموزان قابل ردیابی است. یافته‌های این پژوهش نشان داد که برنامه درسی پنهان در مدارس دوره دوم ابتدایی ظرفیت‌هایی قابل توجه برای تربیت جنسی دانش‌آموزان دارد؛ ظرفیت‌هایی که در تجربه‌های معلمان، متخصصان و خود دانش‌آموزان قابل ردیابی است. این ظرفیت‌ها در قالب مضامینی چون زمینه‌های فرهنگی و ارتباطی، کارکردهای تربیتی، شرایط و قابلیت‌های مدرسه، منابع یادگیری غیررسمی، و عوامل تسهیل‌گر شکل گرفته‌اند. هم‌راستایی این یافته‌ها با مطالعات پیشین، اعتبار نظری و تجربی آن‌ها را تقویت می‌کند. پژوهش‌هایی چون صمدی و قلاوند (۱۴۰۱) و سیف‌الهی و همکاران (۱۴۰۱) بر چندبعدی بودن تربیت جنسی و خلأ مطالعات کیفی در این حوزه تأکید دارند؛ یافته‌های این پژوهش نیز با تمرکز بر تجربه زیسته دانش‌آموزان و معلمان، این خلأ را تا حدی پوشش داده است. همچنین، نتایج پژوهش قدیریان‌پور و همکاران (۱۴۰۰) درباره نقش خانواده، رسانه و طرح بوم مدرسه در تربیت جنسی، با مضامین استخراج‌شده در این مطالعه هم‌خوانی دارد. در سطح بین‌المللی نیز مطالعاتی مانند المطیری و هانتر (۲۰۲۳) و اریسا ساری و راتناساری (۲۰۲۳) به چالش‌های گفتمانی و نیاز به بازسازی نظام‌های آموزشی اشاره کرده‌اند؛ موضوعاتی که در این پژوهش تحت عنوان تضادهای نهادی، سوگیری‌های

فرهنگی و راهبردهای تعالی مدیریت مورد توجه قرار گرفته‌اند. در نهایت، یافته‌های این پژوهش با تأکید بر نقش تربیت جنسی در رشد شخصیت، عزت نفس و آمادگی اجتماعی کودکان، در امتداد نتایج جیمز ریوس و همکاران (۲۰۲۳) و جنتیان و همکاران (۱۴۰۲) قرار می‌گیرد و نشان می‌دهد که ظرفیت‌های پنهان مدرسه، اگر به‌درستی شناسایی و هدایت شوند، می‌توانند بستری مؤثر برای توسعه فردی و اجتماعی دانش‌آموزان فراهم آورند.

در تبیین یافته‌های این پژوهش می‌توان بیان کرد که تربیت جنسی، هرچند به‌صورت رسمی در برنامه درسی مدارس ابتدایی جایگاهی ندارد، اما به‌طور طبیعی و ضمنی در جریان تعاملات روزمره مدرسه حضور دارد. این حضور، نه حاصل سیاست‌گذاری آگاهانه، بلکه نتیجه نیازهای زیستی، روانی و اجتماعی دانش‌آموزان و واکنش‌های تربیتی محیط مدرسه به این نیازهاست. به‌عبارت دیگر، ظرفیت‌های برنامه درسی پنهان در تربیت جنسی، بازتابی از واقعیت‌های فرهنگی، ارتباطی و نهادی مدرسه هستند که در غیاب آموزش رسمی، به‌صورت خودجوش و گاه ناهماهنگ شکل می‌گیرند. دانش‌آموزان از طریق مشاهده رفتارهای معلمان، شنیدن گفت‌وگوهای غیررسمی، تجربه موقعیت‌های اجتماعی، و مواجهه با پاسخ‌ها یا سکوت‌های تربیتی، به اطلاعات و نگرش‌هایی درباره جنسیت دست می‌یابند. این فرآیند، هرچند غیررسمی، اما تأثیرگذار است و می‌تواند به شکل‌گیری باورها، ارزش‌ها و رفتارهای جنسی کودکان منجر شود. بنابراین، برنامه درسی پنهان نه تنها بستری برای تربیت جنسی است، بلکه در غیاب آموزش رسمی، به منبع اصلی یادگیری در این حوزه تبدیل می‌شود. در این میان، نقش معلمان به‌عنوان کنشگران اصلی برنامه درسی پنهان بسیار تعیین‌کننده است. یافته‌ها نشان دادند که معلمانی که از دانش تخصصی، مهارت‌های ارتباطی، حساسیت فرهنگی، و درک فلسفه تربیت جنسی برخوردارند، می‌توانند ظرفیت‌های پنهان را به فرصت‌های تربیتی مؤثر تبدیل کنند. در مقابل، معلمانی که فاقد این ویژگی‌ها هستند، ممکن است ناخواسته به بازتولید سوگیری‌های فرهنگی، محدودیت‌های ادراکی و تضادهای نهادی کمک کنند. بنابراین، معلمان با آگاهی تربیتی، حساسیت فرهنگی، مهارت‌های ارتباطی، و درک ضرورت تربیت جنسی، می‌توانند به‌صورت غیرمستقیم اما مؤثر، در شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای جنسی دانش‌آموزان نقش‌آفرینی کنند. بنابراین، اثربخشی تربیت جنسی در مدرسه، صرفاً با تدوین برنامه‌های رسمی حاصل نمی‌شود؛ بلکه نیازمند هماهنگی و تعامل سازنده میان نهادهای اجتماعی، از جمله خانواده، نظام آموزشی، قوانین، منابع مالی و مدیریت مدرسه است. در واقع، برنامه درسی پنهان زمانی می‌تواند به بستری مؤثر برای تربیت جنسی تبدیل شود که مدرسه به‌عنوان یک نظام تربیتی منسجم، ساختارمند و حساس به نیازهای واقعی کودکان عمل کند و سایر نهادهای مرتبط نیز در جهت تقویت این فرآیند هم‌سو شوند.

از منظر فرهنگی، برنامه درسی پنهان می‌تواند به‌عنوان بستری برای بازسازی نگرش‌های اجتماعی نسبت به جنسیت عمل کند. این ظرفیت، اگر به‌درستی هدایت شود، می‌تواند به کاهش دیدگاه‌های منفی، رفع سوگیری‌های جنسیتی، و ترویج رویکردهای متعادل و واقع‌گرایانه منجر شود. همچنین، ایجاد فضای روانی امن و حمایتی در مدرسه، به دانش‌آموزان امکان می‌دهد تا پرسش‌ها و دغدغه‌های خود را با اعتماد و آرامش مطرح کنند و از آسیب‌های ناشی از ناآگاهی یا سرکوب جنسی در امان بمانند. در مجموع، چرایی شکل‌گیری این ظرفیت‌ها را می‌توان در تعامل میان نیازهای طبیعی کودکان، خلأهای قانونی و آموزشی و واکنش‌های تربیتی محیط مدرسه جست‌وجو کرد. برنامه درسی پنهان، اگرچه غیررسمی و ناهماهنگ است، اما می‌تواند به‌عنوان مکملی مؤثر برای تربیت جنسی عمل کند، مشروط بر آن‌که سیاست‌گذاران آموزشی به توسعه، هدایت و مشروعیت‌بخشی به آن توجه ویژه داشته باشند.

چالش‌های شناسایی شده در پژوهش، از جمله فرصت‌های نامطلوب، سوگیری‌های فرهنگی و تضادهای نهادی، نشان دادند که برنامه درسی پنهان می‌تواند هم فرصت‌ساز و هم آسیب‌زا باشد. بنابراین، راهکارهای پیشنهادی باید هم در سطح مدرسه و هم در سطح سیاست‌گذاری کلان طراحی شوند. راهبردهایی چون توانمندسازی معلمان، مشروعیت‌بخشی به تربیت جنسی در نظام آموزشی، حمایت از دانش‌آموزان، تعالی مدیریت مدرسه، و مشارکت نهادهای اجتماعی، می‌توانند به فعال‌سازی ظرفیت‌های مثبت و کاهش آسیب‌ها کمک کنند. از منظر پژوهشی، نیاز به نوآفرینی علمی-آموزشی، تولید دانش تخصصی بومی و شناسایی نظام‌مند دانش سازمان‌یافته در حوزه تربیت جنسی وجود دارد. این اقدامات می‌توانند به بازسازی گفتمان تربیت جنسی در مدارس ابتدایی کمک کنند و زمینه‌ساز توسعه فردی، اجتماعی و فرهنگی نسل آینده باشند.

در مجموع، یافته‌های این پژوهش نشان دادند که برنامه درسی پنهان در مدارس ابتدایی، اگرچه فاقد ساختار رسمی و قانونی در حوزه تربیت جنسی است، اما به واسطه حضور طبیعی، فرهنگی و ارتباطی در محیط مدرسه، می‌تواند نقش مؤثری در شکل‌گیری نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای جنسی دانش‌آموزان ایفا کند. این ظرفیت، زمانی به نقطه اثربخشی می‌رسد که در سه حوزه دانش، نگرش و مهارت به‌طور هم‌زمان مورد توجه قرار گیرد و مدرسه بتواند به‌عنوان بستر اصلی تربیت جنسی، به شکلی منسجم، هدفمند و حساس به نیازهای واقعی کودکان عمل کند. بهره‌برداری صحیح از این ظرفیت، مستلزم تعامل سازنده میان نهادهای اجتماعی، از جمله خانواده، نظام آموزشی، مدیریت مدرسه و سیاست‌گذاران فرهنگی است. در غیاب چنین هماهنگی‌ای، برنامه درسی پنهان ممکن است به‌جای فرصت تربیتی، به منبعی برای بازتولید سوگیری‌های فرهنگی و تضادهای نهادی تبدیل شود. بنابراین، تربیت جنسی در مدارس ابتدایی نیازمند بازنگری در سیاست‌های آموزشی، مشروعیت‌بخشی به آموزش‌های غیررسمی و توانمندسازی معلمان و مدیران مدرسه است تا بتواند به‌عنوان مکملی مؤثر در کنار برنامه درسی رسمی، نقش خود را در توسعه فردی و اجتماعی نسل آینده ایفا کند.

در انتها براساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌گردد با توجه به اینکه تربیت جنسی در مدارس ابتدایی نیازمند رویکردی چندبعدی و هماهنگ است. نخست، توانمندسازی کارگزاران تربیت جنسی از جمله معلمان، مدیران و مشاوران، باید در اولویت قرار گیرد؛ زیرا برخورداری از دانش تخصصی، مهارت‌های ارتباطی و آگاهی تربیتی، نخستین گام برای برنامه‌ریزی مؤثر در این حوزه است. همچنین، بعد نگرشی تربیت جنسی نقش تعیین‌کننده‌ای در اثربخشی آن دارد. اگر باورها و ارزش‌های فردی کارگزاران با اهداف تربیت جنسی هم‌راستا نباشد، آموزش‌های دانشی و مهارتی نیز با مقاومت یا بی‌توجهی مواجه خواهد شد. از این‌رو، پیشنهاد می‌شود تنظیم نگرش‌ها از طریق مشاوره‌های تخصصی، نشست‌های هم‌اندیشی، برنامه‌های فرهنگی و مذهبی، و بهره‌گیری از رسانه‌های تربیتی مورد توجه قرار گیرد.

همچنین، با توجه به گستردگی مفهومی تربیت جنسی و ماهیت غیررسمی آن در برنامه درسی پنهان، پیشنهاد می‌شود مفاهیم مرتبط با تربیت جنسی به‌صورت غیرمستقیم و در لایه‌های محتوایی دروس مختلف گنجانده شود. همچنین پیشنهاد می‌شود دوره‌های آموزشی برای معلمان درباره تربیت جنسی مبتنی بر برنامه درسی پنهان طراحی شود و راهنماهای اخلاقی و تربیتی برای مواجهه با موقعیت‌های حساس در مدرسه تدوین و ارائه گردد. با توجه به حساسیت‌های فرهنگی و اجتماعی پیرامون تربیت جنسی، پیشنهاد می‌گردد اجرای این برنامه‌ها با مشارکت متخصصان حوزه‌های تربیتی، روان‌شناسی و دینی در دستور کار قرار گیرد. علاوه بر آن با بازنگری در سیاست‌های فرهنگی و آموزشی با هدف مشروعیت‌بخشی به تربیت

جنسی گام‌هایی برای ایجاد فضای گفت‌وگوی امن و غیرقضاوت‌گرانه برای دانش‌آموزان فراهم گردد تا موضوعات تربیت جنسی به مسائل و مشکلات جنسی تبدیل نگردد.

در راستای توسعه دانش تخصصی در حوزه تربیت جنسی، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به تحلیل و اولویت‌بندی راهبردهای تعالی تربیت جنسی در مدارس بپردازند. همچنین، شناسایی راهبردهای مؤثر برای تعدیل چالش‌های موجود در فرآیند تربیت جنسی، می‌تواند به بهبود سیاست‌گذاری‌های آموزشی کمک کند. بررسی آموزه‌ها و مفاهیم برخاسته از تعالیم اسلامی در زمینه تربیت جنسی، از منظر تربیتی و فرهنگی، نیز زمینه‌ساز تولید دانش بومی خواهد بود. از سوی دیگر، تبیین دیدگاه والدین درباره تربیت جنسی مطلوب، می‌تواند به هم‌راستایی برنامه‌های مدرسه با انتظارات خانواده‌ها کمک کند. تحلیل جایگاه تربیت جنسی در اسناد بالادستی، به‌ویژه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، و نیازسنجی آموزشی در خصوص دانش و مهارت‌های مورد نیاز مربیان تربیت جنسی، از دیگر موضوعاتی است که می‌تواند در پژوهش‌های آتی مورد توجه قرار گیرد.

محدودیت‌های این پژوهش شامل حساسیت فرهنگی موضوع، دشواری در جلب مشارکت صادقانه دانش‌آموزان و معلمان بود. همچنین به دلیل ماهیت کیفی پژوهش، یافته‌ها بیشتر ناظر بر عمق تجربه‌ها هستند تا گستره آماری لذا محدودیت در تعمیم نتایج به سایر مناطق یا گروه‌های سنی وجود دارد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول: تهیه و آماده‌سازی نمونه‌ها، انجام آزمایش و گردآوری داده‌ها، انجام محاسبات، تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش‌نویس مقاله
نویسنده دوم: استاد راهنمای پایان‌نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی و نهایی‌سازی مقاله

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

حامی مالی

برای انجام این پژوهش حمایت مالی دریافت نشده است.

سپاسگزاری

از تمامی مدیران مدارس، والدین و دانش‌آموزان شهر تهران در مناطق ۵ و ۱۸ که مشتاقانه در انجام این پژوهش مشارکت نموده و تجربیات ارزشمند خود را به اشتراک گذاشتند، سپاسگزاری می‌نمائیم.

References

Adekola, A. P., & Mavhandu-Mudzusi, A. H. (2021). Addressing learner-centred barriers to sexuality education in rural areas of South Africa: Learners' perspectives on promoting sexual health outcomes. *Sexuality Research and Social Policy*, 1-17.

- Almutairi, M., & Hunter, E. (2024). Dominant ideologies in sexual health education discourse in Saudi Arabia: a critical discourse analysis of school curricula. *Sex Education, 24*(6), 765-779.
- Amaugo, L. G., Papadopoulos, C., Ochieng, B. M., & Ali, N. (2014). The effectiveness of HIV/AIDS school-based sexual health education programmes in Nigeria: a systematic review. *Health education research, 29*(4), 633-648.
- Binti Abdullah, N. A. F., Muda, S. M., Mohd Zain, N., & Abdul Hamid, S. H. (2020). The role of parents in providing sexuality education to their children. *Makara Journal of Health Research, 24*(3), 2.
- Browes, N. C. (2015). Comprehensive sexuality education, culture and gender: the effect of the cultural setting on a sexuality education programme in Ethiopia. *Sex Education, 15*(6), 655-670.
- Chau, K., Traoré Seck, A., Chandra-Mouli, V., & Svanemyr, J. (2016). Scaling up sexuality education in Senegal: integrating family life education into the national curriculum. *Sex Education, 16*(5), 503-519.
- Chavula, M. P., Svanemyr, J., Zulu, J. M., & Sandøy, I. F. (2022). Experiences of teachers and community health workers implementing sexuality and life skills education in youth clubs in Zambia. *Global public health, 17*(6), 926-940.
- Chavula, M. P., Zulu, J. M., & Hurtig, A.-K. (2022). Factors influencing the integration of comprehensive sexuality education into educational systems in low- and middle-income countries: a systematic review. *Reproductive Health, 19*(1), 196. <https://doi.org/10.1186/s12978-022-01504-9>
- De Haas, B., & Hutter, I. (2019). Teachers' conflicting cultural schemas of teaching comprehensive school-based sexuality education in Kampala, Uganda. *Culture, health & sexuality, 21*(2), 233-247.
- Emambokus, W. B. S., & Oogarah-Pratap, B. (2019). Exploring Parents' and Teachers' Perspectives about School-Based Sexuality Education in a Multicultural Context: A Case Study in Mauritius. *Educational Process: International Journal, 8*(3), 185-195.
- Fuentes Córdoba, A. R. (2022). Sexuality Education: A battleground of ideologies in Panama.
- Ghadirianpour, S., Abbasi, A., & Kian, M. (2012). Analyzing the position and role of sex education in primary school and providing an educational framework. *Educational Innovations, ۲۳۸-۲۱۷*, (۳)۲۰. <https://doi.org/10.22034/jei.2021.246381.1611>
- Ghadiriyanpour, S., Abbāsi, E., & Kiyān, M. (2021). Investigating the status and role of sex education at primary school level and providing an educational framework. *Journal of Educational Innovations, 20*(3), 217-238. <https://doi.org/10.22034/jei.2021.246381.1611>
- Gudyanga, E., De Lange, N., & Khau, M. (2019). Zimbabwean secondary school Guidance and Counseling teachers teaching sexuality education in the HIV and AIDS education curriculum. *SAHARA-J: Journal of social aspects of HIV/AIDS, 16*(1), 35-50.
- Harel, S., & Yamamoto, B. A. (2025). Comprehensive horizons: examining Japan's national and regional sexuality education curricula. *Sex Education, 25*(2), 290-307.
- Hosseinpour, S. k. M., Mohammad Hassan; Vatankhah, Hamidreza (2024). Defining the Concept, Dimensions, and Components of Sexual Education in the Qur'an and Islamic Narrations. *Comparative Studies in Jurisprudence, Law, and Politics, 6*(3), 129-146. <https://doi.org/10.61838/csjpg.6.3.9>
- Jiménez-Ríos, F. J., González-Gijón, G., Martínez-Heredia, N., & Amaro Agudo, A. (2023). Sex education and comprehensive health education in the future of educational professionals. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 20*(4), 3296.
- Kemigisha, E., Ivanova, O., Ruzaaza, G. N., Ninsiima, A. B., Kaziga, R., Bruce, K., Leye, E., Coene, G., Nyakato, V. N., & Michielsen, K. (2019). Process evaluation of a comprehensive

- sexuality education intervention in primary schools in South Western Uganda. *Sexual & Reproductive Healthcare*, 21, 51-59.
- Kentli, F. D. (2009). Comparison of hidden curriculum theories. *European Journal of educational studies*, 1(2), 83-88.
- Keogh, S. C., Stillman, M., Awusabo-Asare, K., Sidze, E., Monzón, A. S., Motta, A., & Leong, E. (2018). Challenges to implementing national comprehensive sexuality education curricula in low-and middle-income countries: Case studies of Ghana, Kenya, Peru and Guatemala. *PLoS one*, 13(7), e0200513.
- Khanipour, H., Yaghmaeeyan, H., Chizari, H., & Hossaini, S. (2021). Sex education programs for children and adolescents: A Systematic Review [Research Paper]. *Educational Research*, 8(42), 1-32. <https://doi.org/10.52547/erj.8.42.1>
- Le Mat, M. L., Miedema, E. A., Amentie, S. A., & Kosar-Altinyelken, H. (2021). Moulding the teacher: factors shaping teacher enactment of comprehensive sexuality education policy in Ethiopia. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 51(6), 862-880.
- Losioki, B. E., & Mdee, H. K. (2023). The Contribution of the Hidden Curriculum to Gender Inequality in Teaching and Learning Materials: Experiences from Tanzania. *Asian Journal of Education and Training*, 9(2), 54-58.
- Makleff, S., Garduño, J., Zavala, R. I., Barindelli, F., Valades, J., Billowitz, M., Silva Márquez, V. I., & Marston, C. (2020). Preventing intimate partner violence among young people—a qualitative study examining the role of comprehensive sexuality education. *Sexuality Research and Social Policy*, 17(2), 314-325.
- mohamad baygi, r., faghihi, a., & nateghi, f. (2019). Study Sexual education at primary school curriculum on the opinion of the teachers and providing optimal solutions [Research]. *Journal of Theory & Practice in Curriculum*, 6(12), 141-166. <http://cstp.khu.ac.ir/article-1-2704-fa.html>
- Muhammadi Pouya, S., Imanzadeh, A., Muhammadi Pouya, F., & Zarei, A. (2019). Phenomenology of Barriers in the Sexual Education Curriculum in High School: A Phenomenological Study. *Religion & Communication*, 26(1), 303-334. <https://doi.org/10.30497/rc.2019.2562>
- Mukau, K., & Nichols, H. (2024). Attitudes and perceptions of school stakeholders on comprehensive sexuality education in primary schools: A study of junior grades in Zimbabwe. *Interdisciplinary Journal of Sociality Studies*, 4, 1-15. <https://doi.org/doi.org/10.38140/ijss-2024.vol4.11>
- Nagpal, A. N., & Fernandes, C. (2015). Attitude of parents toward sex education. *The Int J Indian Psychol*, 2(4), 38-43.
- Panchaud, C., Keogh, S. C., Stillman, M., Awusabo-Asare, K., Motta, A., Sidze, E., & Monzón, A. S. (2019). Towards comprehensive sexuality education: a comparative analysis of the policy environment surrounding school-based sexuality education in Ghana, Peru, Kenya and Guatemala. *Sex Education*, 19(3), 277-296.
- Puspita, E., & Utami, R. D. (2023). Applying Sexual Education to Elementary School Children in the Digital Native Era. *DIDAKTIKA TAUHIDI: Jurnal Pendidikan Guru Sekolah Dasar*, 10(2), 223-240.
- Rakhmawati, E., Hadjam, N. R., Aditya, D. P., & Yunita, A. R. (2021). Roles of family in introducing early sexual education to children. International Conference on Psychological Studies (ICPSYCHE 2020),
- Reiss, M. (1993). What are the aims of school sex education? *Cambridge Journal of Education*, 23(2), 125-136.
- Sadeghi. (2019). The role of the family in children's sexual education. *Journal of New Advances in Behavioral Sciences*, 4(30), 45-70.

- Saeedi Rezvani, M., Gholami, F., & Bagheri, H. (2019). Core competencies of gender education teachers. *Curriculum Research*, 9(2), 163-199. <https://doi.org/10.22099/jcr.2019.5232>
- Saeedy Rezvani, M., gholami, f., & bagheri, h. (2020). Keycompetencies Sexual Education Coach. *Journal of Curriculum Research*, 9(2), 163-199. <https://doi.org/10.22099/jcr.2019.5232>
- Samadi, P. D., P., & Ghalavand, Z. (2022). Synthesis Research on Curriculum Elements for Sex Education in Primary Education [Research]. *Quarterly Journal Of Education*, 38(2), 7-26. <http://qjoe.ir/article-1-1921-fa.html>
- Seifollahi Oshani, P., Khodabakhsh Pirkalani, R., Abdollahi, A., & Saffarinia, M. (2022). Adolescents' sexuality education research in Iran, perspective and gaps: a literature review [systematic review]. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal(RRJ)*, 11(10), 25-36. <http://frooyesh.ir/article-1-4148-fa.html>
- Setyowati, R. R. N., & Jacky, M. J. (2023). Facing the Realities of the Modern World: An Approach to Sex Education for Elementary School Children in the Digital Age. *Education and Human Development Journal*, 8(3), 83-88.
- Shojaei Farimani, M., & Elami, M. . (2023). *Investigating the impact of sex education in the hidden curriculum* First National Conference on Healthy Family, Healthy Society, , <https://civilica.com/doc/1736835>
- Snyder, B. R. (1970). The hidden curriculum. <https://philpapers.org/rec/SNYTHC>
- Stein, S., Kohut, T., & Dillenburger, K. (2018). The importance of sexuality education for children with and without intellectual disabilities: What parents think. *Sexuality and Disability*, 36, 141-148. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s11195-017-9513-9>
- Tleumbetova Kalligul, D. (2023). Psychological Characteristics of Children. *European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices*, 1(2), 212-216. <https://europeanscience.org/index.php/4/article/view/149>
- Women, U., & UNICEF. (2018). *International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach*. UNESCO Publishing.
- Zulu, J. M., Blystad, A., Haaland, M. E., Michelo, C., Haukanes, H., & Moland, K. M. (2019). Why teach sexuality education in school? Teacher discretion in implementing comprehensive sexuality education in rural Zambia. *International journal for equity in health*, 18, 1-10.